

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶԻ
2017-2025 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ
ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
Ռ Ա Զ Մ Ա Վ Ա Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն**

Նախաբան

ՀՀ ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶԴԵՏԻ ՈՒՂԵՐԶԸ ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶԻ 2017-2025 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, հաշվի առնելով տարածքային զարգացման համաշխարհային մարտահրավերները և ժամանակի հրամայականները, ՀՀ մարզերի համաչափ և կայուն զարգացման կարևորագույն հիմնահարցը, 2011թ. ընդունել է ՀՀ տարածքային զարգացման հայեցակարգը, իսկ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրով, ՀՀ կառավարությունը ճանաչել է տարածքային և տնտեսական կայուն զարգացման կարևորությունը:

Վայոց ձորի մարզի 2017-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարությունը բխում է նշված փաստաթղթերի հիմնական գերակայություններից և առաջնահերթություններից:

Վայոց ձորի մարզի տարածքային զարգացման ռազմավարության կազմման նպատակով ստեղծված և համապատասխան ոլորտները ներկայացնող փորձառու մասնագետներից կազմված աշխատանքային խմբի կողմից նախանշվել են Վայոց ձորի համաչափ և շարունակական զարգացման գերակա ուղղությունները:

Հուսով եմ, որ ռազմավարական այս ծրագիրը կնպաստի Հայաստանի Հանրապետության տարածքային զարգացման անհամաչափության նվազեցմանը, բնակիչների բարեկացության մակարդակի բարձրացմանը, տնտեսական ենթակառուցվածքների զարգացմանը և Վայոց ձորի մարզի համայնքների առաջնահերթ հիմնախնդիրների և մարտահրավերների արդյունավետ լուծմանը:

Ռազմավարական ծրագրի մշակման աշխատանքների համակարգման գործում զգալի է եղել Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության և Եվրոպական Միության փորձագետների դերը:

Ծրագրի մշակման գործընթացում իրենց ակտիվ մասնակցությունն ու աջակցությունն են ցուցաբերել միջազգային և հասարակական կազմակերպություններ, գործարարներ և այլ շահագրգիռ կազմակերպություններ:

Վայոց ձորի մարզի տարածքային զարգացման ռազմավարականը ծրագիրը առաջարկ է՝ ուղղված միջազգային, դոնոր կազմակերպություններին, գործարարներին, շահագրգիռ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց մարզում ներդրումներ կատարելու և փոխշահավետ համագործակցության առումով:

ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետարանի անունից իմ խորին շնորհակալությունն եմ հայտնում ծրագրի մշակման գործընթացին մասնակցած պետական կառավարման մարմիններին, մարզային հանձնաժողովի անդամներին, պաշտոնատար և շահագրգիռ բոլոր անձանց:

ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետ՝
Հունվար, 2017թ.

Հարություն Սարգսյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Աղյուսակների ցանկ.....	4
Գծապատկերների ցանկ.....	5
Հապավումներ	6
1.ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ	6
2. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	8
3. Առկա իրավիճակի վերլուծություն.....	10
3.1. Բնական պայմանները	10
3.2. ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	11
3.3. Վայոց ձորի քաղաքները	13
3.4. Տրանսպորտ, կապ և տեղեկատվություն	14
3.5. Հանրային ենթակառուցվածքներ.....	16
3.6. Ներքին արտադրանք և եկամուտներ	19
3.7. Զբաղվածություն	22
3.8. Ռեզիդնալ տնտեսական կառուցվածք, հիմնական ոլորտներ	25
3.9. Կրթություն, հետազոտություն, մարդկային կապիտալ	277
3.10. Սոցիալական ներառում	29
3.11. Բնապահպանական խնդիրներ և էներգիաարդյունավետություն.....	311
3.12.. Մարզային և տեղական կարողությունների զարգացում.....	333
3.13.ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ	355
4.0. ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒԺԵՂ ԵՎ ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԸ, ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ	355
5.0. Տեսլական, նպատակներ և հիմնական գերակայություններ	38
5.1.ՏԵՍԼԱԿԱՆ.....	38
5.2. Ռազմավարական նպատակներ և հիմնական գերակայություններ.....	39
5.3. Ռազմավարական նպատակների և գերակա խնդիրների հիմնավորում	411
7. ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ.....	477
8. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ.....	488
9 . ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ	49
10. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ	533

Աղյուսակների ցանկ

Աղյուսակ 1. Մշտական բնակչության թվաքանակը, հազ. մարդ, % ամբողջի նկատմամբ	11
Աղյուսակ 2 ՀՀ Վայոց ձորի մարզի բնակչության վիճակագրությունը ըստ սեռի, 2011-2015թթ.տոկոսով.....	12
Աղյուսակ 3 ՀՀ, Սյունիքի, Վայոց ձորի մարզերի բնակչության սեռատարիքային կազմի կառուցվածքը տոկոսներով, 2015թ.....	12
Աղյուսակ 4 ՀՀ, Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերի 6 և բարձր տարիքի բնակչության կրթամակարդակը (%).....	12
Աղյուսակ 5. Ներհամայնքային և միջհամայնքային ճանապարհների մատչելիությունն՝ ըստ մարզերի ու բնակչության թվի, 2015թ.....	14
Աղյուսակ 6. Վայոց ձորի մարզի ճանապարհատրանսպորտային պատահարները 2016թ.	16
Աղյուսակ 7. Վայոց ձորի մարզում ճանապարհային ցանցի խտությունը	17
Աղյուսակ 8. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ 2015 ԹՎԱԿԱՆԻՆ.....	20
Աղյուսակ 9. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ 2015 ԹՎԱԿԱՆԻՆ, ՈՐՊԵՍ % ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԿԱՄՏԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....	200
Աղյուսակ 10. Տնտեսական ակտիվության, զբաղվածության և գործազրկության մակարդակը Վայոց ձորում 2011-2015թթ.	222
Աղյուսակ 11. Զբաղվածության մակարդակը ըստ գյուղ քաղաք կտրվածքի և սեռի /2015թվական (%)	222
Աղյուսակ 12. Գյուղատնտեսական և ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածությունը ՀՀ Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերում 2015թ.(%).....	23
Աղյուսակ 13. Գործազրկության տևողությունը	233
Աղյուսակ 14. Աշխատուժի առաջարկը, 2015թ. դեկտեմբեր.....	24
Աղյուսակ 15. Վայոց ձորի ՀՆԱ-ն ըստ հանրապետության հիմնական ճյուղերի տեսակարար կշիռների.....	25
Աղյուսակ 16. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերի մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը, անփոփոխ գների դեպքում (2009թ.), 2009-2014թթ.ժամանակահատվածում (ՀՀդրամ)	255
Աղյուսակ 17. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերի մեկ շնչի հաշվով արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը, անփոփոխ գների դեպքում (2009թ.), 2009-2015թթ.ժամանակահատվածում (ՀՀդրամ)	26
Աղյուսակ 18. Ծառայության ծավալը մեկ շնչի հաշվով անփոփոխ գների պայմաններում (2009թ.), 2009-2014թթ. (ՀՀդրամ).....	266
Աղյուսակ 19. Նախադպրոցական հաստատություններ 10 000 բնակչի հաշվով՝	277
Աղյուսակ 20. Դպրոցների և աշակերտների թրվը Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերում 2015-16 ուս. տարում	288
Աղյուսակ 21. Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր մակերեսով, 2016. Հունվարի 1-ի դրությամբ, մ ²	29
Աղյուսակ 22. Կազմակերպություններում առաջացած թափոնների քանակական տեսակարար ցուցանիշները Վայոց ձորում և Սյունիքում, 2015թ.....	322
Աղյուսակ 23. ՀՀ Վայոց ձորի մարզի համայնքային ծառայողների, համայնքի ղեկավարների և ավագանու անդամների վերապատրաստումները 2011-2015թթ.....	344
Աղյուսակ 24. Վայոց ձորի մարզի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառնալիքների վերլուծություն	365
Աղյուսակ 25. Ռազմավարական նպատակներ.....	39

Աղյուսակ 26. Վայոց ձորի մարզի գերակայությունները.....	422
Աղյուսակ 27. Վայոց ձորի մարզի ռազմավարական ծրագրեր	477
Աղյուսակ 28. Ռիսկեր, ռիսկերի մոնիտորինգ և նվազեցում.....	511

Գծապատկերների ցանկ

Գծապատկեր 1. Վայոց ձորի մարզի բնակչության վերարտադրության ցուցանիշները (հազար մարդ)	122
Գծապատկեր 2. Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի բեռնաշրջանառության ծավալը, մլն.տոննա-կմ.....	15
Գծապատկեր 3. Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորաշրջանառության ծավալը.....	15
Գծապատկեր 4. ՀՀ-ում ըստ մարզերի և Երևան քաղաքի արտադրական կարիքների համար տրամադրված գազի տեսակարար կշռի և արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշռի հարաբերությունը:	17
Գծապատկեր 5. ՀՀ, Վայոց ձորի, Սյունիքի և Արարատի մարզերի կոյուղու համակարգի մաշվածությունը:	18
Գծապատկեր 6. Կազմակերպություններում առաջացած թափոններ 1 քառ. կմ -ի հաշվով՝ համեմատած ազգային միջինի հետ:	18
Գծապատկեր 7. Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.	19
Գծապատկեր 8. Հայաստանի Հանրապետության ՀՆԱ-ի տարածքային մասնաբաժինները, 2009թ. և 2014թ.	19
Գծապատկեր 9. Տնային տնտեսությունների դրամական եկամուտները՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ,	20
Գծապատկեր 10. Տնային տնտեսությունների դրամական եկամուտները՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ,	21
Գծապատկեր 11. Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը՝ արտահայտված երկրի միջինի % հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.	21
Գծապատկեր 12. Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.	21
Գծապատկեր 13. Զբաղվածության պետական ծրագրերը Վայոց ձորի մարզում 2011-2015թթ.	244
Գծապատկեր 14. Վայոց ձորի մարզի դպրոցներում աշակերտների համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը 2011-2015թթ. %.....	28
Գծապատկեր 15. Աղքատությունը Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզում 2008, 2010 և 2015 թվականներին:	30
Գծապատկեր 16. Հեռացված կեղտաջրերը ըստ մաքրման աստիճանի/%/	311
Գծապատկեր 17. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերում մարզպետարանի մեկ աշխատողին ընկնող բնակչության թիվը 2016թ. հունվարի 01-ի դրությամբ:	333

Հապավումներ

ԱՎԾ	Ազգային վիճակագրական ծառայություն
ԵՄ	Եվրոպական Միություն
ԿԶԾ	Կայուն զարգացման ծրագիր
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀԶՀ	Համայնքային զարգացման հիմնադրամ
ՀԶՌ	Հայաստանի զարգացման ռազմավարություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ դրամ	Հայաստանի Հանրապետության դրամ
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀՏԶՀ	Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամ
ՄԳ	Մոնիտորինգ և գնահատում
ՏԶ	Տարածքային զարգացում
ՏԶԳԾ	Տարածքային զարգացման գործառնական ծրագիր
ՏԶԳՊ	Տարածքային զարգացման գործողությունների պլան
ՏԶՀ	Տարածքային զարգացման հիմնադրամ / Տարածքային զարգացման ֆինանսավորման մեխանիզմ
ՏԿԶՆ	Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություն
ՏՀՏ	Տեղեկատվության և հաղորդակցման տեխնոլոգիաներ
ՈՒԹԿՀՎ	Ուժեղ և թույլ կողմեր, հնարավորություններ և վտանգներ
ՓՄՁ	Փոքր և միջին ձեռնարկություններ
ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն

1. ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Վայոց ձորի մարզն ունի նպաստավոր աշխարհագրական դիրք՝ կապում է Հայաստանի մյուս մարզերը Սյունիքի, Արցախի ու Իրանի հետ: Զբաղեցնում է հանրապետության տարածքի շուրջ 7.8%-ը, սակայն այտեղ բնակվում է ՀՀ բնակչության 1.7%-ը և ամենանոսր բնակեցված մարզն է: Վայոց ձորը գյուղատնտեսական մարզ է՝ բնակչության 64% բնակվում են գյուղական բնակավայրերում: Մարզն ունի մեծ զբոսաշրջային ներուժ, պայմանավորված ինչպես իր հայտնի <<Ջերմուկ>> հանքային ջրերով, այնպես էլ պատմամշակութային կոթողներով: Մարզում է հայտնաբերվել աշխարհի ամենահին կոշիկը և գինու արտադրության համալիրը: Հայտնի է նաև իր գինիներով և խաղողի Արենի տեսակով: Մարզը հարուստ է նաև արդյունահանման ենթակա հարուստ բնական պաշարներով:

Վայոց ձորի քաղաքները ունեն ընդգծված գյուղմթերքի արտադրության և վերամշակման ուղղություն, բացառությամբ Ջերմուկ քաղաքի, որն առողջարանային կենտրոն է: Մարզի քաղաքային բնակավայրերից միգրացիան ավելի արագ է, քան գյուղական բնակավայրերից, որը հիմնականում պայմանավորված է գյուղատնտեսության ոլորտում առկա աշխատատեղերով: Ոչ գյուղատնտեսական աշխատատեղերը շարունակում են մնալ կարևոր խնդիր մարզի քաղաքային բնակավայրերում, բացառությամբ Ջերմուկի:

Մարզի հանրային ենթակառուցվածքները դեռևս էականորեն զիջում են միջին հանրապետական ցուցանիշներին, մասնավորապես գազամատակարարման, ճանապարհների մատչելիության, աղբահանության, կեղտաջրերի մաքրման ենթակառուցվածքները:

Բնակչության եկամուտների տեսանկյունից մարզը հանրապետության մարզերի միջև գրավում է միջանկյալ դիրք: Անկախ այն փաստից, որ մարզի բնակչությունը համարվում է հանրապետության տնտեսապես ամենաակտիվներից մեկը, սակայն մարզի բնակչության եկամուտները դեռևս մեծապես կախված են տրանսֆերտներից, կենսաթոշակներից ու նպաստներից:

Մարզի տնտեսության առաջատարներից է գյուղատնտեսության ոլորտը, որը մեկ շնչի հաշվով շուրջ 1.23 անգամ ավել է քան հանրապետության ցուցանիշը: Բարձր է նաև շինարարության ցուցանիշը, որը կազմում է հանրապետության միջինի 1.17, սակայն տնտեսության մյուս ճյուղերը դեռևս էականորեն հետ են հանրապետության միջին ցուցանիշներից: Մարզի ներկայիս տնտեսական վիճակը հնարավորություն չի տալիս ապահովելու այնպիսի պայմաններ, որպեսզի մարզի երիտասարդության գերակշիռ մասը մրցունակ կրթություն ստանալուց հետո ետ վերադառնա մարզ: Այս խնդիրն առավել ակնհայտ է առողջապահության ոլորտում, որտեղ աշխատանքային պայմանների վատ վիճակին և արդի սարքավորումների բացակայությունը ավելանում է նաև նեղ մասնագետների բացակայությունը:

Ներկայումս մարզի տնտեսության աճը կարող է պայմանավորված լինել հետևյալ հիմնական գործոններով՝

- Զերմուկի զարգացում որպես առողջարանային և հանքային ջրերի շշալցման կենտրոն,
- Հանքարդյունաբերության զարգացում և հանքերի արդյունահանում
- Գյուղական բնակավայրերում (Արենի) զբոսաշրջության զարգացում
- Գյուղատնտեսության արդյունավետության աճ, որի արդյունքում կզարգանա նաև գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման արդյունաբերությունը

Տեսլական, Ռազմավարական նպատակներ և հիմնական գերակայություններ

Հաշվի առնելով մարզի վերաբերյալ վերլուծության արդյունքները, մարզի համար սահմանվեց հետևյալ տեսլականը՝

Վայոց ձորի մարզը 2025 թվականին կդառնա զբոսաշրջային գրավչությամբ հայտնի, մրցակցային արդյունաբերություն և գյուղատնտեսություն ունեցող համաչափ զարգացած մարզ:

Մարզի համար սահմանվել են հետևյալ ռազմավարական նպատակները՝

- Մինչև 2025թ ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում որակյալ և արդյունավետ աշխատատեղերի ստեղծում ավելի քան 10%-ով,
- Ակտիվ ձեռնարկությունների աճ 10%-ով,
- Միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթությամբ մարդկանց թվի աճ 10%-ով,
- 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշի աճ 10%-ով,
- Երիտասարդության երկարաժամկետ գործազրկության կրճատում 5%-ով,
- Աղքատություն կրճատում 2%-ով,
- մինչ 2025 թ. մարզը կունենա 7 խոշորացված համայնք (2017թ.) և 100%-ը կունենա նոր տեղական զարգացման ծրագրեր,
- մարզային և համայնքային աշխատողների 30%-ը տարեկան կընդգրկվի վերապատրաստման ծրագրերում,
- Մարզի քաղաքական հասարակության մասնակցությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում կաճի 10 %-ով:

Որպեսզի հնարավոր լինի հասնել ռազմավարական նպատակների, մարզի կողմից սահմանվել են մարզի զարգացման ռազմավարական հիմնական գերակայությունները՝

1. Զբոսաշրջության զարգացում՝ (պատմամշակութային տուրիզմ, էկոտուրիզմ, գիտական տուրիզմ, բնական տուրիզմ, արկածային տուրիզմ, քարանձավային տուրիզմ, գյուղական տուրիզմ)
2. Վերամշակող արդյունաբերության զարգացում
3. Գյուղատնտեսության և գյուղական տարածքների արդիականացում՝ նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, օրգանիկ գյուղմթերքի արտադրություն:

2. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Վայոց ձորի մարզային իշխանությունը մեծ կարևորություն է տալիս մարզի հեռանկարային զարգացմանը և այս ուղղությամբ շարունակական աշխատանք է տարվում: ՀՀ կառավարությունը համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված զարգացումներն ու նոր մարտահրավերները հաշվի առնելով մշակեց երկարաժամկետ ռազմավարական բարեփոխումների ծրագիր՝ ՀՀ կառավարության 2016թ. հուլիսի 29-ի նիստի N29 արձանագրային որոշմամբ հաստատվեց <<Հայաստանի տարածքային զարգացման 2016-2025թթ. ռազմավարությունը>>:

Մշակված ՀՀ Վայոց ձորի մարզի 2017-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարությունը (ՏՀՌ) մարզային մակարդակի ռազմավարական փաստաթուղթ է, որը տրամադրում է երկարաժամկետ զարգացման հեռանկարներ ու ուղղություններ՝ հիմնվելով առկա իրավիճակի, մարտահրավերների և հնարավորությունների վրա: Դրանք ձևավորվել են ազգային ռազմավարական շրջանակների հետ սերտորեն, մասնակցային եղանակով և ներգրավում են բոլոր շահագրգիռ կողմերին:

Ռազմավարության մշակման համար 2016 թվականի նոյեմբերի 29-ի ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետի թիվ 134 կարգադրությամբ ստեղծվեց ՀՀ Վայոց ձորի մարզի 2017-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարության մշակման աշխատանքային խումբ: Աշխատանքային խմբի վերապատրաստման, կարողությունների զարգացման, մեթոդական աջակցության գործում մեծ դերակատարություն են ունեցել ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը և Եվրոմիության փորձագետները: Վայոց ձորի մարզի տարածքային զարգացման ռազմավարության հիմնական նպատակները համընկնում են Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարության և Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարության հիմնական գերակայություններին, համահունչ են ԵՄ 2020թ. ռազմավարության թեմատիկ նպատակներին: Վայոց ձորի մարզի զարգացման ռազմավարական ծրագրում ներկայացվել է մարզի համառոտ բնութագիրը, մանրամասնորեն վերլուծվել են ժողովրդագրական միտումները, սոցիալական ոլորտները՝ կրթություն, մշակույթ, սպորտ և երիտասարդություն, առողջապահություն, սոցիալական պաշտպանություն, աղքատության մակարդակ, զբաղվածություն, գործազրկություն, տնտեսապես ակտիվ բնակչություն: Ներկայացվել է մարզի տնտեսությունը, բնապահպանական իրավիճակը և էներգիաարդյունավետություն ուղղությամբ կատարած աշխատանքները: Նկարագրվել են քաղաքները, մարզային և համայնքային ենթակառուցվածքները: Վերլուծվել է համայնքների և մարզպետարանի կարողությունները, մարզի քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը: Վերլուծությունների բաժինը ավարտվել է այլ խնդիրներ մասով, որտեղ ներկայացվել է սողանքների, քարաթափումների, սահամանամերձ համայնքների մասին տեղեկատվությունը:

Կատարվել է ՈՒԹԿՀՎ վերլուծություն, վեր են հանվել մարզի ուժեղ և թույլ կողմերը, հմնարավորություններն ու սպառնալիքները, որի արդյուքում սահմանվել է մարզի զարգացման տեսլականը, ռազմավարական նպատակներն ու գերակայությունները, ռազմավարական ծրագրերը, մոնիտորինգի և գնահատման ցուցանիշները:

Տարածքային զարգացման ռազմավարության մշակման ընթացքում հաշվի են առնվել տարածաշրջանային զարգացման հետևյալ ռազմավարությունները՝

1. ՏՀՌ-ն մշակվել է Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարության (ՀՏՀՌ) հետ սերտորեն և աջակցում է ՀՏՀՌ-ում առկա նպատակներին՝ հաշվի առնելով մարզի կարիքները, կարողությունները և զարգացման ուղղությունները:
2. ՏՀՌ-ում հաշվի են առնված այլ ազգային փաստաթղթեր՝ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025 թվականների հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Հայաստանի Հանրապետության տարածքային զարգացման հայեցակարգ, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2016 թվականի ծրագիր, այլ ոլորտային ռազմավարություններ, պետք է համաձայնեցվեն համապատասխան նախարարությունների և գործակալությունների հետ:
3. ՏՀՌ-ն մշակվել է հիմնվելով փաստերի վրա և ելնելով միջմարզային տարբերությունների և միջմարզային կառուցվածքային բազմազանությունների վերաբերյալ գիտելիքներից և կարողություններից: Բոլոր գործընթացներում ներգրավվել են շահագրգիռ դերակատարները՝ տեղական մարմիններ, բիզնես, համայնքներ, ՀԿ-ներ, կրթական հաստատություններ և այլն:
4. Քանի որ ՏՀՌ-ն դառնում է հիմք Տարածաշրջանային զարգացման ծրագրավորման և ֆինանսական հոսքի համար, ուստի, մարզում առկա իրավիճակը և ռազմավարական խնդիրները ներկայացվել են իրատեսականորեն:

3. Առկա իրավիճակի վերլուծություն

3.1. Բնական պայմանները

ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ՄԱՐԶ

Մարզկենտրոնը՝
ք. Եղեգնաձոր
 Քաղաքները՝
Ջերմուկ և Վայք
 Տարածքը՝ **2308 կմ²**
 Բնակչության թիվը՝ **50800**
 քաղաքային՝ **17700 (34.8%)**
 գյուղական՝ **33100(65.2%)**
 բնակավայրերի թիվը՝ **55**
 քաղաքային **3**, գյուղական **52**

ՀՀ Վայոց ձորի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության հարավ -արևելքում: Իր մեջ ընդգրկում է Եղեգնաձորի և Վայքի նախկին վարչական շրջանները՝ երեք քաղաքներով և 52 գյուղական բնակավայրերով: Մարզկենտրոնը Եղեգնաձոր քաղաքն է : Մարզն ունի 2308 կմ² մակերես: Տարածքով 7-րդն է մարզերի մեջ և զբաղեցնում է ՀՀ տարածքի 7.8%-ը: Հյուսիսից սահմանակից է Գեղարքունիքի մարզին, հյուսիս-արևելքից՝ ԼՂՀ-ին, հարավ-արևելքից՝ Սյունիքին, հարավից՝ Նախիջևանի Հանրապետությանը (Ադրբեջան), արևմուտքից՝ Արարատի մարզին: Ադրբեջանի հետ սահմանը 87կմ է: Մարզի կենտրոնով ձգվում է Երևան-Արտաշատ-Եղեգնաձոր-Վայք-Մեղրի-Իրան միջպետական նշանակության մայրուղին: Վայոց ձորի մարզի տարածքի բարձրությունը ծովի մակարդակից տատանվում է 850մ (Արենի) մինչև 3522մ (Վարդենիս լեռ): Կլիման ցամաքային է՝ ցուրտ կամ չափավոր ցուրտ ձմեռներով և շոգ կամ տաք ամառներով: Օդի առավելագույն ջերմաստիճանը հարավային շրջաններում հասնում է +41°C-ի, իսկ բացարձակ նվազագույնը՝ -35°C-ի: Արևափայլքի տարեկան միջին տևողությունը 2400-2700ժ է, անարև օրերի թիվը՝ 30-40 օր: Տեղումները կազմում են տարեկան 300-ից 700մմ: Վայոց ձորի մարզին բնորոշ են լանդշաֆտի բազմազանությունն ու ռելիեֆի գոտիականությունն ու կտրվածությունը: Բնական լանդշաֆտները կիսաանապատներն ու տափաստաններն են: Գերակշռում են լեռնաշագանակագույն և մարգագետնատափաստանային հողերը: Վայոց ձորի մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերն ընդգրկում են մարզի ընդհանուր տարածքի 82.5%-ը (190314.2 հա), որոնք կազմում են հանրապետության գյուղատնտեսական նշանակության հողերի 9.3%: Մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերի մեջ մեծ կշիռ ունեն արոտավայրերը (48.5%) և վարելահողերը (8.4%), որոնք համապատասխանաբար կազմում են հանրապետության արոտավայրերի և վարելահողերի 8.8% և 3.6%: Ոռոգվում է գյուղատնտեսական նշանակության հողերի 3.4 %-ը:

Վայոց ձորը գտնվում է մշտական գործող սեյսմիկ գոտում, հաճախակի են ռելիեֆային տատանումները և ստորգետնյա ցնցումները: Մարզում զգալի տարածում ունեն սողանքները և քարաթափումները, որը կազմում է մարզի տարածքի 0.14%-ը և 0.02%:

Ամենամեծ գետը Արփան է, որը մարզի տարածքում հոսում է 92կմ, 2080քմ ջրահավաք ավազանով: Արփան սկիզբ է առնում Վարդենիսի բարձրավանդակի հյուսիս-արևմտյան

լանջերից՝ 3260մ բարձրությունից, թափվում է Արաքս գետը, Նախիջևանի տարածքում: Ամենախոշոր վտակը Եղեգիսն է: Վայոց ձորի բոլոր գետերն ու գետակները սրընթաց են, արագահոս, ունեն մեծ անկում ու թեքություն, հարուստ են էներգետիկ պաշարներով: Արփայի ջրերի մի մասը Սևանա լիճ փոխադրելու նպատակով կառուցվել է 48կմ երկարությամբ Արփա-Սևան ստորգետնյա ջրատար թունելը, որը սկիզբ է առնում Կեչուտի ջրամբարից: Մարզի տարածքը հարուստ է հանքային ջրերի, ապակու հումքի (կվարցային ավազ), ներկերի, պիգմենտների, ոսկու, կապարի, կրաքարի, բազալտի, գրանիտի, ֆելզիտի, մարմարի պաշարներով: Շահագործվում է 1 մետաղական և 6 ոչ մետաղական հանքեր, ընթացքի մեջ են 2 մետաղական հանքերի շահագործման աշխատանքները:

Վայոց ձորն ունի բարենպաստ աշխարհագրական դիրք, գտնվում է Հայաստան-Իրան միջպետական նշանակության մայրուղու վրա, օգտակար հանածոների հարուստ պաշար, պատմամշակութային հուշարձաններ: Սակայն վերջին տարիներին գրանցվող վաղ գարնանային ցրտահարությունները, կարկուտները մեծ վնաս են հասցնում մարզի գյուղատնտեսությանը:

3.2.ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Վայոց ձորի մարզը բնակչության թվով ամենափոքր և ամենանոսր բնակեցված մարզն է: Մշտական բնակչությունը 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել է 50.8 հազ. մարդ՝ ՀՀ բնակչության 1.7% ը: 1կմ² մակերեսի վրա բնակչության խտությունը կազմել է 22 մարդ, Սյունիքում՝ 31, իսկ հանրապետության միջին ցուցանիշը կազմել է 101 մարդ: Եղեգնաձորի տարածաշրջանում, որը կազմում է մարզի տարածքի 54.3%-ը ապրում է բնակչության 64,1%-ը, իսկ բնակչության խտությունը 1կմ² վրա կազմել է 26 մարդ: Համամատաբար նոսր է բնակեցված Վայքի տարածաշրջանը՝ մարզի տարածքի 45.6%-ը, այստեղ բնակվում է բնակչության 35,9%-ը և խտությունը 1կմ² վրա կազմել է 17 մարդ:

Աղյուսակ 1. Մշտական բնակչության թվաքանակը, հազ. մարդ, % ամբողջի նկատմամբ

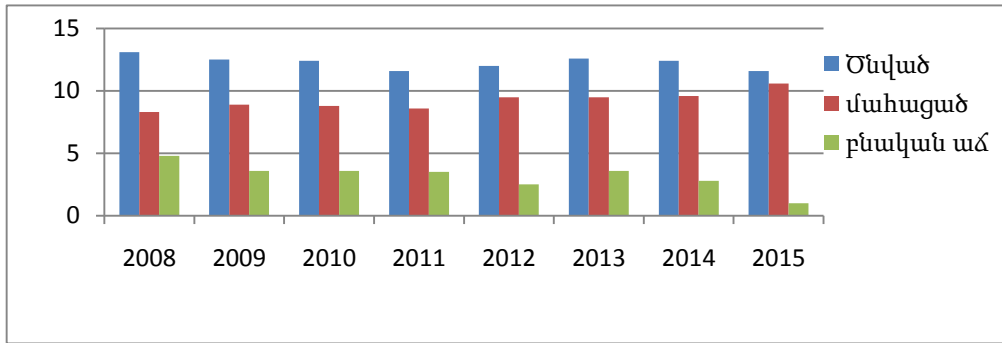
	2012		2013		2014		2015		2016	
	Ամբողջ բնակչությունը									
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	3,021.4	100%	3,026.9	100%	3,017.1	100%	3,010.6	100%	2,998.6	100%
Վայոց ձոր	52.4	100%	52.2	100%	51.7	100%	51.4	100%	50.8	100%
Սյունիք	141.8	100%	141.7	100%	141.0	100%	140.2	100%	139.4	100%
Քաղաքային բնակչություն										
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	1,912.7	63%	1,917.5	63%	1,914.1	63%	1,912.9	64%	1,907.0	64%
Վայոց ձոր	18.5	35%	18.4	35%	18.2	35%	18.1	35%	17.7	35%
Սյունիք	95.2	67%	95.3	67%	94.7	67%	94.4	67%	94.0	67%
Գյուղական բնակչություն										
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	1,108.7	37%	1,109.4	37%	1,103.0	37%	1,097.7	36%	1,091.6	36%
Վայոց ձոր	33.9	65%	33.8	65%	33.5	65%	33.3	65%	33.1	65%
Սյունիք	46.6	33%	46.4	33%	46.3	33%	45.8	33%	45.4	33%

Աղբյուրը՝ Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու, 2016թ. հղումը http://armstat.am/file/article/demog_2016_2.pdf

Մարզում հիմնական բնակչությունը գյուղաբնակ է (65%), քաղաքային բնակչությունը կազմում է մարզի բնակչության շուրջ 35%-ը, հանրապետության միջին ցուցանիշը կազմում է 64% քաղաքաբնակ և 36% գյուղաբնակ, որին շատ մոտ է Սյունիքի մարզը: 2012-2016թթ. Վայոց ձորի բնակչության թվաքանակը նվազել է 3.1%-ով (1600մարդ), նույն ժամանակահատվածում հանրապետության բնակչությունը նվազել է 0.8%-ով (22800 մարդ), իսկ Սյունիքի բնակչությունը՝ 1.7%-ով (2400 մարդ): Քաղաքային բնակչության նվազման տեմպերը ավելի մեծ են, այստեղ բնակչությունը նվազել է ավելի շատ՝ 4.3%-ով (800 մարդ), իսկ գյուղական բնակչությունը նվազել է 2,4%-ով: Բնակչության թվի նվազման գործում մեծ դեր ունի միգրացիան՝ 2012- 2015թթ. Վայոց ձորից մեկնել և չի վերադարձել 15 և բարձր տարիքի բնակչության 2.7%-ը, իսկ Սյունիքում՝ 2.4%-ը:

Ժողովրդագրական կարևորագույն ցուցանիշ է նաև բնակչության վերարտադրության ցուցանիշները (հազար մարդ).

Գծապատկեր 1. Վայոց ձորի մարզի բնակչության վերարտադրության ցուցանիշները (հազար մարդ)

Աղբյուրը՝ Հայաստանի հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2016թ.

Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/demog_2016_3.pdf

Վայոց ձորում բնական աճը 2011-2015թթ. նվազել է և հազար մարդու հաշվով կազմել է 1.0 պրոմիլ: 2015 թվականին բնական աճի ամենացածր ցուցանիշներն ունեցել են Տավուշը՝ 0, Վայոց ձորն ու Սյունիքը՝ 1.0: Նշենք որ հանրապետական միջին ցուցանիշը կազմել է 4.6 պրոմիլ:

Աղյուսակ 2 ՀՀ Վայոց ձորի մարզի բնակչության վիճակագրությունը ըստ սեռի 2011-2015թթ.տոկոսով.

	2011		2012		2013		2014		2015	
	Տղամարդ	կանայք	Տղամարդ	կանայք	Տղամարդ	կանայք	Տղամարդ	կանայք	Տղամարդ	կանայք
Բնակչությունը	50.1	49.9	49.2	50.8	48.9	51.1	48.8	51.2	48.6	51.4
Ծնվածներ	53.9	46.1	65.1	34.9	53.9	46.1	62.7	37.3	48.3	51.7
Մահացածներ	50,9	49,1	50,7	49,3	50,8	49,2	50,9	49,1	51,0	49,0

Աղբյուրը՝ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, 2016,2015,2014,2013,2012թթ.

Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/demog_2016_2.pdf

2011-2014թթ 8.8%-ով նվազել է ծնված աղջիկների թիվը, սակայն վիճակը փոխվել է 2015 թվականին՝ ծնվել է 3.4%-ով ավել աղջիկ, քան տղա: 2011-2015 թվականներին տղամարդկանց մահացությունը 1.5-2%-ով բարձր է եղել կանանց մահացության ցուցանիշից: Բնակչության բնական աճի, ծնելիության անկման, արտագաղթի հետևանքով մարզի բնակչության թիվը նվազել է ավելի շատ, քան հանրապետության միջին ցուցանիշն է:

Աղյուսակ 3 ՀՀ, Սյունիքի, Վայոց ձորի մարզերի բնակչության սեռատարիքային կազմի կառուցվածքը տոկոսներով, 2015թ.

Տարիք	ՀՀ	Վայոց ձոր	Սյունիք
0-15	20,49	19,7	19,6
16-62	66,93	67,5	67,3
63+	12,58	12,8	13,1
ընդամենը	100,00	100	100
կին	52,20	51,1	50,9
տղամարդ	47,80	48,9	49,1

Աղբյուրը՝ ՀՀ Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևանը թվերով 2016>>, http://armstat.am/file/article/demog_2016_2.pdf

Մարզի բնակչության թվում տղամարդիկ կազմում են բնակչության 48,9%-ը (24800մարդ), իսկ կանայք՝ 51,1%-ը (25908): Վայոց ձորի մարզի բնակչության ծերացումը կատարվում է նույն տեմպերով ինչ հանրապետությունում՝ բնակչության կազմում երիտասարդների թիվը մոտ է հանրապետության և Սյունիքի ցուցանիշներին:

Աղյուսակ 4 ՀՀ, Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերի 6 և բարձր տարիքի բնակչության կրթամակարդակը /%/

	չունի տարրական կրթություն	տարրական կրթություն	հիմնական	միջնակարգ կրթություն	նախնական միջնակարգ մասնագիտակա	և բարձրագույն ու հետբուհական կրթություն
Հանրապետություն	5	8	9	40	18	20

Վայոց ձոր	5	9	9	46	19	12
Սյունիք	5	8	9	42	22	14

Աղբյուր՝ Մարդահամար 2011թ., հղումը՝ <http://armstat.am/file/doc/99483988.pdf>

Բնակչության միջնակարգ կրթություն ունեցողների թիվը 6%-ով, նախնական և միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողների թիվը 1 տոկոսով բարձր է հանրապետական միջինից, սակայն բարձրագույն կրթություն ունեցողների թիվը 8%-ով ցածր է միջին հանրապետական ցուցանիշից:

3.3. Վայոց ձորի քաղաքները

Վայոց ձորի մարզում 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կա 3 քաղաքային՝ Եղեգնաձոր, Վայք, Զերմուկ, և 52 գյուղական բնակավայր:

Եղեգնաձոր քաղաքը Վայոց ձորի մարզկենտրոնն է, գտնվում է Արփա գետի հովտում, Երևանից 123կմ հեռավորության վրա, ծովի մակարդակից 1250մ բարձրության վրա: Համայնքի վարչական տարածքը 2690.8 հա է, որից բնակավայրերի հողերը՝ 444 հա: 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ բնակչությունը կազմել է 7600 մարդ: Ըստ բնակչության թվի հանրապետության 28-րդ քաղաքն է, այստեղ բնակվում է մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ 43%-ը: 2011 թվականից մինչև 2015 թվականը բնակչության նվազել է 5%-ով (400մարդ), որը գերազանցում է միջին մարզային ցուցանիշը 2 տոկոսային կետով:

Քաղաքը խորհրդային տարիներին ունեցել է զարգացած արդյունաբերական համալիր, որի մեջ մեծ տեսակարար կշիռ են ունեցել սարքաշինության, թեթև և սննդի արդյունաբերության ճյուղերը: Նախկին գործարանները լուծարվել են, գործում է միայն ռելեի գործարան, այն էլ իր հնարավորությունների 30%-ով: Ներկայումս զարգանում է կահույքի, քարերի և շինանյութերի, գինու տակառների, գինիների և պահածոների արտադրությունը: Ի տարբերություն այլ քաղաքների Եղեգնաձորն ունի 1777 հա գյուղատնտեսական նշանակության հող և տ/տ-ների մոտ 50%-ը օգտվել է սեփականաշնորհումից՝ մեկ հողաբաժնի չափը կազմել է 3300 քմ: Եղեգնաձոր քաղաքում առկա է հետխորհրդային արտադրական լքված տարածքների բարեկարգման և կրկնակի օգտագործման խնդիր: Այսպիսի տարածքների ընդհանուր ծավալը հասնում է 1.4հա-ի՝ քաղաքի ընդհանուր տարածքի 0.05%-ը: Եղեգնաձոր քաղաքի զարգացման խոչընդոտներից է հադիսանում գործազրկությունը: Մարզի պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների 15%-ը Եղեգնաձոր քաղաքից է:

Եղեգնաձորում զարգանում է գինու և պահածոների արտադրությունը, որը նպաստում է գյուղատնտեսության զարգացմանը:

Վայք քաղաքը գտնվում է Արփա գետի հովտում, Երևանից 135կմ հեռավորության վրա, ծովի մակարդակից 1256մ բարձրության վրա: Զբաղեցնում է 926.4հա տարածք, որից բնակավայրերի հողերը՝ 291.5հա: 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ բնակչության թիվը կազմել է 5700մարդ: Ըստ բնակչության թվի հանրապետության 33-րդ քաղաքն է, այստեղ բնակվում է մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ 32.2%: 2011 թվականից մինչև 2015 թվականը բնակչությունը նվազել է 3.5 %-ով (200մարդ)՝ 1.5 տոկոսային կետով պակաս, քան Եղեգնաձորում: 2016թվականի հոկտեմբերի 8-ից Վայք համայնքի կենտրոնն է, որի մեջ ընդգրկվել են Վայքի քաղաքային և Ազատեկ, Փոռ, Արին, Զեղեա գյուղական համայնքները: Քաղաքի վարչական տարածքով է անցնում Երևան-Արտաշատ-Եղեգնաձոր-Վայք-Մեղրի-Իրան միջպետական նշանակության ճանապարհը: 1980-ական թվականներին Վայքն ուներ արդյունաբերական ձեռնարկություններ, որոնք ներկայումս չեն գործում: Այժմ զարգացած են հանքային ջրերի և ոչ ակոհոլային խմիչքների, շինանյութերի, քարերի արտադրությունը: Զարգանում է սպասարկման ոլորտը: Քաղաքն ունի հարմարավետ հյուրանոցներ, սրճարաններ, ռեստորաններ, հասարակական սննդի և կենցաղ սպասարկման օբյեկտներ:

Մարզի պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների 8%-ը Վայք քաղաքից է: Քաղաքի հետարդյունաբերական չօգտագործվող լքված տարածքների ընդհանուր մակերեսը 0.8հա է, որը հիմնականում սեփականաշնորհված է և չի վերահսկվում համայնքի կողմից: Վայք քաղաքի զարգացման խոչընդոտներից է աշխատատեղերի պակասը, տուրիզմի զարգացման ցածր մակարդակը:

Զերմուկ քաղաքը գտնվում է 2080 մետր բարձրությանը լավային սարավանդի վրա: Զբաղեցնում է 13737.2հա տարածք, որից բնակավայրերի հողերը՝ 325.6հա: Քաղաքի

բնակչությունը կազմում է 4400 մարդ: Քաղաքի անվանումը կապված է հանքային տաք աղբյուրների՝ Ջերմուկների հետ: Գտնվում է Երևանից 170կմ հեռավորության վրա, Երևան-Գորիս-Ստեփանակերտ մայրուղուց 24կմ հեռավորության, իսկ Եղեգնաձորից՝ 50կմ հեռավորության վրա: 2016 թվականի հոկտեմբերի 8-ից Ջերմուկ համայնքի կենտրոնն է, որի մեջ ընդգրկվել են Ջերմուկի քաղաքային և Գնդեվազ, Կարմրաշեն, Կեչուտ, Հերիեր գյուղական համայնքները: Ըստ բնակչության թվի հանրապետության 38-րդ քաղաքն է, այստեղ է բնակվում մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ 24.8%-ը: 2011 թվականից մինչև 2015 թվականը բնակչությունը նվազել է 3 %ով (200մարդ)՝ 2% ավելի քիչ, քան Եղեգնաձորում: Ջերմուկն իր հանքային ջրերի կազմությամբ և բուժիչ հատկություններով, չափազանց նման է չեխական հեղինակավոր Կառլովի Վարի առողջարանային քաղաքին: 1970 թվականից Ջերմուկը համամիութենական նշանակության է ունեցել և տարեկան ընդունել է ավելի քան 20000 զբոսաշրջիկների: Խորհրդային Միության փլուզմամբ պայմանավորված՝ ռուսական և նախկին խորհրդային հանրապետությունների շուկան կորցնելու հետ, Ջերմուկ այցելող զբոսաշրջիկների թիվը կտրուկ նվազեց հասնելով 6000-ի: ՀՀ Կառավարության 2008թ. սեպտեմբերի 18-ի թիվ 1064-Ն որոշմամբ Ջերմուկը հայտարարվեց <<Զբոսաշրջային կենտրոն>>: 2008-2015թթ. քաղաքի առողջարանային և զբոսաշրջային համալիրը զարգացավ ու գործում է շուրջտարյա: 2016 թվականի առաջին 6 ամիսների ընթացքում զբոսաշրջիկների թիվը հասել է 8000-ի: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ճյուղերն են հանքային ջրի շշակցման արդյունաբերությունը և ձկնաբուծությունը: Հետխորհրդային արտադրական լքված տարածքների բարեկարգման և կրկնակի օգտագործման խնդիր Ջերմուկում չկա, քանի որ նախկին գործարանները վերազինվել են ժամանակակից արտադրական հնարավորություններով և գործում են:

Զարգանում է նաև սպասարկման ոլորտը: Ջերմուկն այսօր հանգստացողներին ու զբոսաշրջիկներին է առաջարկում առողջարանների, հյուրանոցների, ըմպելասրահի, լողավազանների, մարզահրապարակների, հասարակական սննդի օբյեկտների և սրճարանների և ճոպանուղու բարելավված ծառայություններ: Ջերմուկն ունի առողջարանային քաղաքի հարուստ պատմություն և զբոսաշրջության հեռանկարային զարգացման ներուժ: 2006 թվականից Ջերմուկում են անցկացվում շախմատի միջազգային պատանեկան մրցաշարերը: Ջերմուկի հանքային ջուրը, առողջարանները, ձմեռային տուրիզմի հանրավորությունները մեծ դեր ունեն ինչպես քաղաքի այնպես էլ մարզի զարգացման համար:

3.4. Տրանսպորտ, կապ և տեղեկատվություն

Մարզում բեռնափոխադրումներն ու ուղևորափոխադրումներն իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով, օդանավակայան և երկաթուղային տրանսպորտ չկա: Գլխավոր երթուղին 108.3կմ երկարությամբ՝ մարզի մի ծայրից մյուսը ձգվող միջպետական նշանակության ճանապարհն է, որը ծառայում է ինչպես ներմարզային այնպես էլ տրանզիտային փոխադրումների համար դեպի Սյունիքի մարզ, Արցախ և Իրան:

Տրանսպորտի տեսանկյունից տարածքների միջև տարբերությունները գնահատելու համար ավելի պատշաճ տեղեկատվություն հնարավոր է ստանալ բնակչության թվին ու բաշխվածությանը համեմատ ճանապարհների հասանելիության գնահատման միջոցով: Վայոց ձորի մարզը այն մարզերի ցանկում է, որի ճանապարհների մատչելիության բարելավումն ամենաանհրաժեշտն է:

Աղյուսակ 5. Ներհամայնքային և միջհամայնքային ճանապարհների մատչելիություն՝ ըստ մարզերի ու բնակչության թվի, 2015թ.

ՀՀ մարզեր	Ներհամայնքային հասանելիություն, րոպե	Միջհամայնքային և ներհամայնքային հասանելիություն, րոպե	Անհավասարությունը միջև և ներհամայնքային հասանելիության միջև, %
Արարատ	20	35	175%
Սյունիք	41	249	607%
Տավուշ	33	101	306%
Վայոց ձոր	16	110	688%

Նշում. Ներհամայնքային ճանապարհների մատչելիությունը հաշվարկվում է ըստճանապարհային երթևեկության տևողության դեպի հարևան համայնքներ կամ Երևան և ըստ բնակչության թվի:

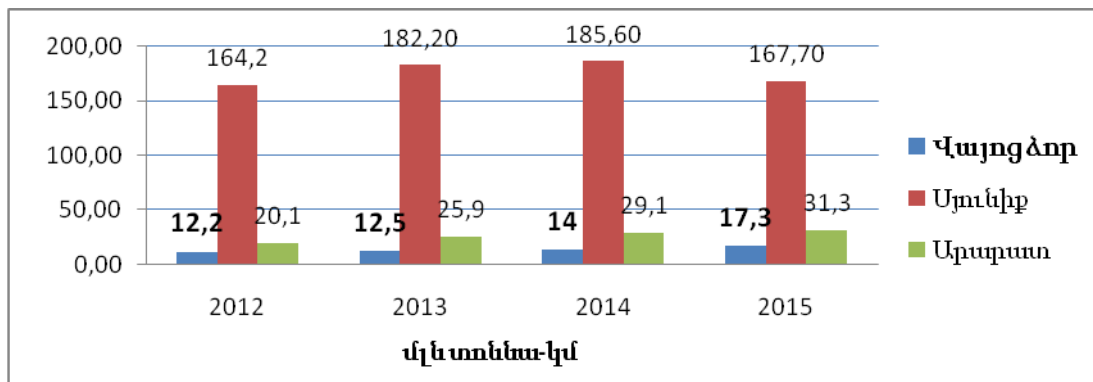
Աղբյուր՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն, էջ 18,
Հղումը՝ (https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/arc_voroshum/2016/07/ardzanagrayinNr064.pdf):

Միջպետական և մարզային ենթակայության ճանապարհների զգալի մասը անցնում են լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներով, ձմեռը հաճախակի դառնում են դժվարանցանելի, որի պատճառով երթևեկության տևողությունը էապես ավելանում է:

Մարզում ուղևորափոխադրումները կազմակերպվում են մասնավոր ընկերությունների կողմից մրցույթների միջոցով: 20 բնակավայրեր, որտեղ ապրում են բնակչության շուրջ 63.6%-ը, ապահովված են մարզկենտրոնի հետ կանոնավոր աշխատող երթուղիներով, իսկ 10 բնակավայրեր (բանակչության 54.4%) կանոնավոր երթուղիներով կապված են մայրաքաղաքի հետ: Մի քանի բնակավայրեր, մարզի բնակչության 4,5%-ը, չունեն կանոնավոր երթուղիներ:

Մարզում ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտով բեռնափոխադրումների ծավալը 2015թ. կազմել է 144,3 հազ.տոննա, այն վերջին ցուցանիշն է հանրապետության մարզերի հետ համեմատած և 2014թ. նկատմամբ նվազել է 2,3%-ով, իսկ տեսակարար կշիռը հանրապետության ծավալում կազմել է 0,2%, նույն ժամանակաշրջանում բեռնաշրջանառության ծավալը մարզում կազմել է 17.3մլն տոննա-կմ, որը աճել է 2014թ նկատմամբ՝ 19%-ով:

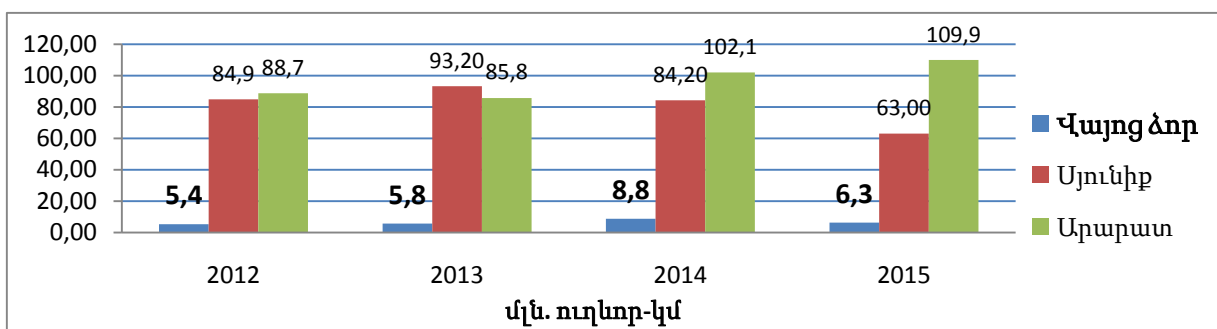
Գծապատկեր 2. Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի բեռնաշրջանառության ծավալը, մլն.տոննա-կմ

Աղբյուր՝ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն, Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2016, էջ 53: Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/marz_2016_13.pdf

Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորափոխադրումների ծավալը 2015թ. մարզում կազմել է 261,1 հազ.մարդ, որը կազմում է հանրապետական ցուցանիշի 0.14%-ը: Ուղևորափոխադրումների ծավալը մարզում նույնպես վերջին տեղում է համեմատած մյուս մարզերի, որը պայմանավորված է նաև նրանով, որ Վայոց ձորի մարզը ունի ամենափոքր բնակչությունը:

Գծապատկեր 3. Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորաշրջանառության ծավալը

Աղբյուր՝ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն, Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2016, էջ 53: Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/marz_2016_13.pdf

Ընդհանուր առմամբ Վայոց ձորի մարզում բեռնափոխադրումների և ուղևորափոխադրումների ծավալը համեմատած հարևան մարզերի և հանրապետական միջինի շատ ցածր է՝ կապված բնակչության ցածր թվի հետ:

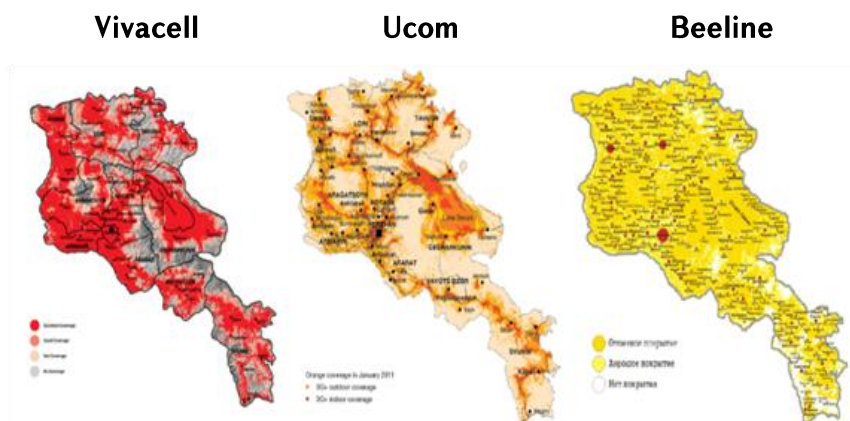
Աղյուսակ 6. Վայոց ձորի մարզի ճանապարհատրանսպորտային պատահարները 2016թ.

	Վայոց ձորի մարզ			Հայաստանի Հանրապետություն		
	2016թ.	2015թ.	2016թ. 2015թ-ի նկատմամբ, %	2016թ.	2015թ.	2016թ. 2015թ-ի նկատմամբ, %
ՃՏ պատահարներ	77	77	0	700	845	82.8
այդ թվում՝						
մահվան ելքով	5	11	28.5	175	227	77.1

Աղբյուրը՝ ՀՀ ոստիկանության Վայոց ձորի մարզային վարչության տեղեկատվություն

Հեռահաղորդակցություն: Մարզի տարածքում բջջային հեռախոսակապը և շարժական ինտերնետ կապը ապահովվում է հանրապետություն գործող բոլոր օպերատորների կողմից, այն է՝ “Արմենթել” ՓԲԸ (Beeline ապրանքանիշ), “Ղ-Տելեկոմ” ՓԲԸ, ՎիվաՍելլ (ՄՏՍ ապրանքանիշ) և “ՅՈՒԲՈՄ” (Ucom ապրանքանիշ): Մարզի բնակավայրերը 97 տոկոսով ապահովված են ինտերնետ ծածկույթով (օպտիկամանրաթելային և եթերային – շարժական): Ինտերնետի որակը հիմնականում բավարար է:

Բջջային օպերատորների ծածկույթի քարտեզը:

Մարզում լարային հեռախոսակապ ապահովում է “Արմենթել” ՓԲԸ (Beeline ապրանքանիշ): Լարային հեռախոսակապով ապահովված են մարզի 40 բնակավայրերը, որը կազմում է մարզի բնակչության շուրջ 80%-ը: Ընդհանուր ֆիքսված հեռախոսակապի բաժանորդների թիվը՝ 9250, սակայն սարքավորումների թողունակությունը մոտ երկու անգամ ավելի է:

Մարզի 32 բնակավայրերում գործում է “Հայփոստ” ՓԲԸ մասնաճյուղերը՝ ապահովելով մարզի բնակավայրերի 58 %-ը, որը ապահովում է մարզի բնակչության 100% հասանելիություն: ՀՀ Վայոց ձորի մարզում եթերային հեռուստահաղորդումներն իրականացվում են “Հայաստանի հեռուստատեսային և ռադիոհաղորդիչ ցանց” ՓԲԸ Վայոց ձորի տարածքային բաժնի կողմից, 30 թվային կայանների միջոցով՝ ապահովելով մարզի բնակավայրերի 98% ծածկույթը:

Հեռարձակվում է թվային 8 ծրագիր, մարզային, տեղական ծրագրեր չկան: Մարզի ամբողջ տարածքը ընդգրկվել է թվային հեռուստահաղորդումների ծածկույթում:

Հեռարձակվում է նաև “Հանրային ռադիոն”, որը հասանելի է մարզի բոլոր բնակավայրերում:

3.5. Հանրային ենթակառուցվածքներ

Մարզում ճանապարհային ցանցի ընդհանուր երկարությունը կազմում է 616.4կմ: Գլխավոր երթուղին՝ 108.3կմ երկարությամբ, մարզի մի ծայրից մյուսը ձգվող միջպետական նշանակության ճանապարհն է:

Ճանապարհներ: Վայոց ձորի մարզն ընդգրկում է 108.3կմ միջպետական նշանակության, 203.5 կմ հանրապետական նշանակության և 304.6 կմ մարզային (տեղական) նշանակության ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային ճանապարհներ և 731.1կմ

բնակավայրերի (փողոցներ) ճանապարհներ, որից 181.7 կմ գտնվում են քաղաքային համայնքներում (87.3 կմ ասֆալտապատ են):

Աղյուսակ 7. Վայոց ձորի մարզում ճանապարհային ցանցի խտությունը

Նշանակություն	Երկարությունը, (կմ)	Խտությունը 1կմ. ք հաշվով (կմ /կմ ք)	Խտությունը 10 000 բնակչի հաշվով, (կմ/10 000 բնակչի)
Միջպետական	108.3	0.047	21.32
Հանրապետական	203.5	0.088	40.06
Մարզային (տեղական)	304.6	0.132	59.96
Ընդհանուր	616.4	0.267	121.34

Աղբյուրը՝ ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետարան

ՀՀ Վայոց ձորի մարզով են անցնում միջպետական Մ-2 Երևան- Երասխ-Գորիս-Մեղրի-Իրանի սահման և Մ-10 Սևան-Մարտունի-Գետափ ճանապարհները, որը կազմում է Հայաստանի Հանրապետության միջպետական ավտոճանապարհային ցանցի 6.2%-ը, նշված ավտոճանապարհներով են իրականացվում ԻԻՀ-ից ներմուծվող և արտահանվող բեռնափոխադրումների զգալի մասը:

Միջպետական նշանակության ճանապարհն հինականում անցանելի է տարվա բոլոր եղանակներին, իսկ հանրապետական և տեղական նշանակության ճանապարհները, որոնց զգալի մասն անցնում են լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներով, ծմռանը հաճախակի դժվարանցանելի են դառնում, որի հետևանքով երթևեկության տևողությունը էապես ավելանում է: Վերլուծությունները թույլ են տալիս ենթադրելու, որ Երևանից հարավային ուղղությամբ ճանապարհների տեսակարար կշիռը ՀՀ-ում աստիճանաբար ավելանում է, իսկ կապիտալ նորոգված ճանապարհների տեսակարար կշիռը՝ նվազում: Որպես ճանապարհաշինական ենթակառուցվածքների բարելավում անհրաժեշտ է նշել Հյուսիս-Հարավ ճանապարհի կառուցման գործընթացը, որն էական ազդեցություն կունենա բեռնա և ուղևորափոխադրումների ժամանակի կրճատման, հետևաբար՝ ինքնարժեքի նվազեցման վրա:

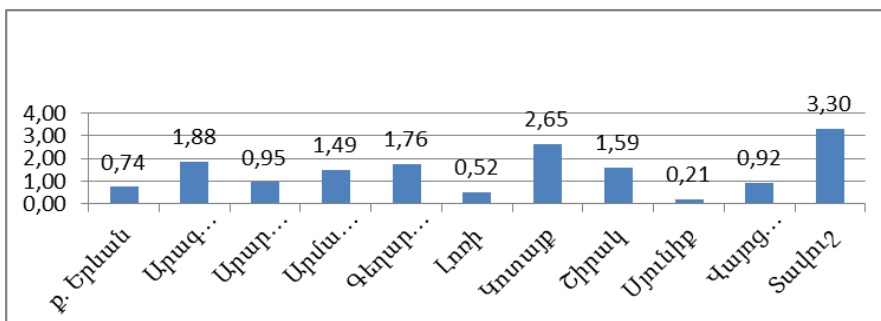
Օդանավակայաններ: Վայոց ձորի մարզում գործող օդանավակայան չկա, հեռանկարային է Ջերմուկի նոր օդանավակայանի կառուցումը:

Էներգետիկ ենթակառուցվածքներ: Մարզի տարածքով է անցնում Հայաստան-Իրան գազատարը, սակայն, եթե հանրապետությունում գազամատակարարումը ավարտվել է համայնքների 90%-ում, ապա Վայոց ձորում այն կազմում է 38.6%, որը ընդգրկում է այն բնակավայրերը, որտեղ բնակվում են մարզի բնակչության 42.6%: Մարզի տարածքում գործում են 31 ՓՀԷԿ-եր, կառուցման փուլում են ևս 21-ը: Ներկայումս ՀՀ ՓՀԷԿ-երի հզորությունների 9 %-ը Վայոց ձորի մարզում է: 21 ՓՀԷԿ-երը կառուցման ավարտից հետո Վայոց ձորի մարզի ՓՀԷԿ-երի հզորությունը կավելանա շուրջ 1.4 անգամ:

Մարզում առկա է էլեկտրաէներգիայի բաշխման զարգացած ցանց, որը միացված է նաև ԻԻՀ-ը և Արցախին:

Արտադրական կարիքների համար տրամադրված գազի տեսակարար կշռի և արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշռի հարաբերությամբ Վայոց ձորի մարզի ցուցանիշը ՀՀ-ում յոթերորդն է:

Գծապատկեր 4. ՀՀ-ում ըստ մարզերի և Երևան քաղաքի արտադրական կարիքների համար տրամադրված գազի տեսակարար կշռի և արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշռի հարաբերությունը:

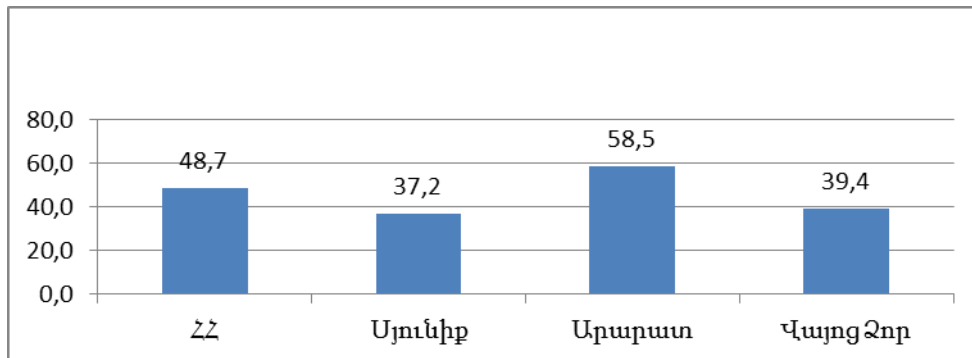

Աղբյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների վերլուծություն:

Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/b_f_2016_5.pdf և http://armstat.am/file/article/marz_2016_10.pdf

Կեղտաջրերի և կոշտ թափոնների կառավարման ենթակառուցվածքներ: ՀՀ Վայոց ձորի, ինչպես Սյունիքի և Արարատի մարզերի բոլոր քաղաքներն ունեն կոյուղու համակարգ, սակայն Վայոց ձորի մարզում կեղտաջրերի մաքրում իրականացվում է միայն Ջերմուկ քաղաքում, որը սպասարկում է մարզի բնակչության 8.7%, մնացած բնակավայրերի կոյուղին միացված է հոսող գետերին:

Գծապատկեր 5. ՀՀ, Վայոց ձորի, Սյունիքի և Արարատի մարզերի կոյուղու համակարգի մաշվածությունը:

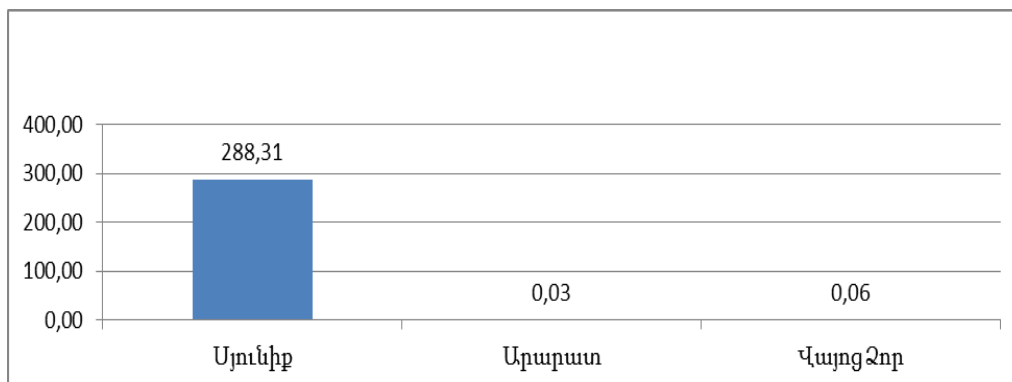

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների վերլուծություն:

Հղումը՝ <http://armstat.am/am/?nid=82&id=1829>

Վայոց ձորի մարզում գործում է 3 աղբավայր, որոնք կառավարվում են համայնքների կողմից, վտանգավոր թափոնների կառավարումն իրականացվում է մասնավոր ընկերության կողմից:

Գծապատկեր 6. Կազմակերպություններում առաջացած թափոններ 1 քառ. կմ -ի հաշվով՝ համեմատած ազգային միջինի հետ:

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների վերլուծություն:

Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/economy_book_2015_10.pdf

Մարզի 8 համայնքներում, որոնցում բնակվում են մարզի 39.6% բնակչությունը աղբահանությունն իրականացվում է մասնագիտացված կազմակերպությունների կողմից: 3 քաղաք (Եղեգնաձոր, Վայք, Ջերմուկ) ունեն աղբահանության համար նախատեսված մասնագիտացված մեքենաներ, որոնցով սպասարկում են մարզի բնակչության 34.7%: Աղբահանություն կազմակերպող համայնքներում հավաքված աղբը տեղափոխվում է բաց աղբավայրեր: Մարզում կոշտ թափոնների վերամշակման գործարաններ չկան:

Ջրամատակարարում: Վայոց ձորի մարզի բոլոր բնակավայրերը ունեն կայուն ջրամատակարարում: 8 բնակավայրերում ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի շահագործումն իրականացվում է “Հայջրմուղկոյուղ” ՓԲԸ-ի համապատասխան տեղամասերի կողմից, որոնք սպասարկում են բնակչության 54.8%-ին, իսկ մնացած բնակավայրերում՝ համայնքապետարանների կողմից: Մարզի բնակչության 98.5%-ն ունի 20 և ավելի ժամ ջրամատակարարում:

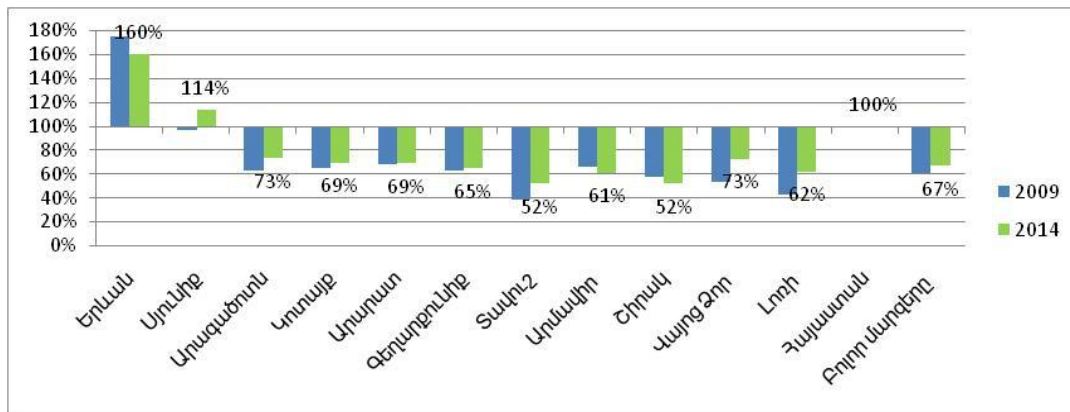
Մարզի ջրամատակարարումն իրականացվում է բնական աղբյուրների կապտածներից ինքնահոս եղանակներով:

3.6. Ներքին արտադրանք և եկամուտներ

2015 թ. Հայաստանի Հանրապետության ՀՆԱ-ն կազմել է շուրջ 5 032մլրդ ՀՀ դրամ, կամ մեկ շնչի հաշվով շուրջ 1.675մլն ՀՀ դրամ: Վայոց ձորի մարզում մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն կազմել է 1.125 մլն ՀՀ դրամ, կամ ՀՀ միջինի 68 %-ը: 2009 թ. ի վեր Վայոց ձորի ՀՆԱ-ն աճել է հանրապետության ՀՆԱ-ից արագ, Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն 2015թ. 2009թ. համեմատ աճել է ՀՀ-ում 1.7 անգամ, Վայոց Ձորում՝ 2.85 անգամ, Սյունիքում 3.37 անգամ, Արարատում՝ 2.33 անգամ: Վայոց ձորի ՀՆԱ-ն 2009 թ. մեկ շնչի հաշվով կազմել է միայն 0.519 մլն ՀՀ դրամ կամ ՀՀ միջինի 53 %-ը:

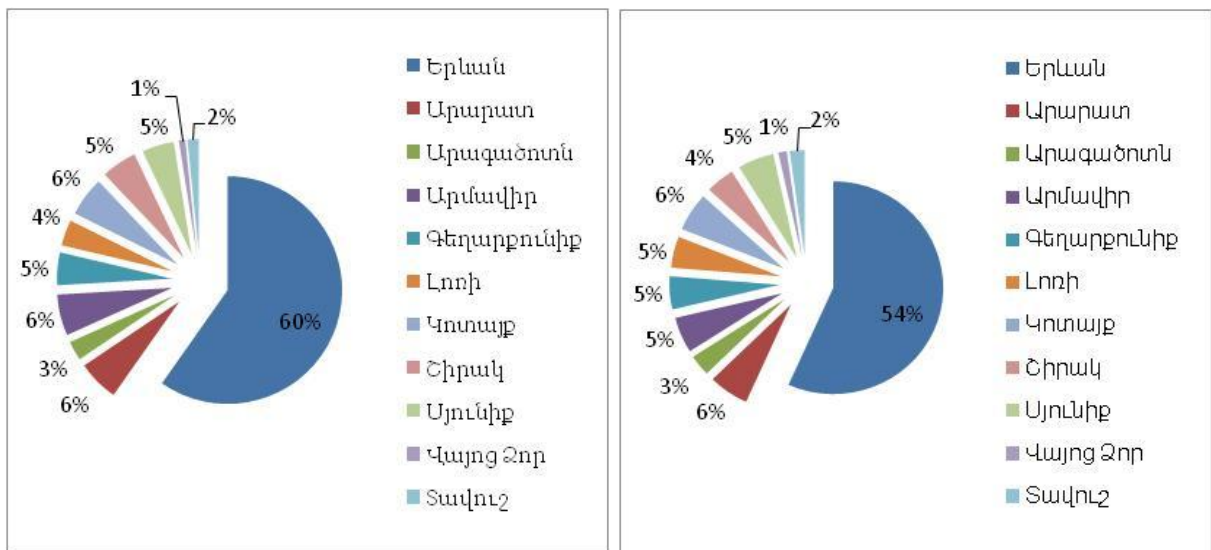
Տարածքային անհամաչափությունները Հայաստանում ակնհայտ են, թեև անհամաչափությունը Հայաստանի բոլոր տասը մարզերի և Երևանի միջև չնչին չափով նվազել է 2011-2015թթ. ժամանակահատվածում:

Գծապատկեր 7. Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն՝ արտահայտված Երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն:
Հղումը՝ https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/arc_voroshum/2016/07/ardzanagrayinNr064.pdf

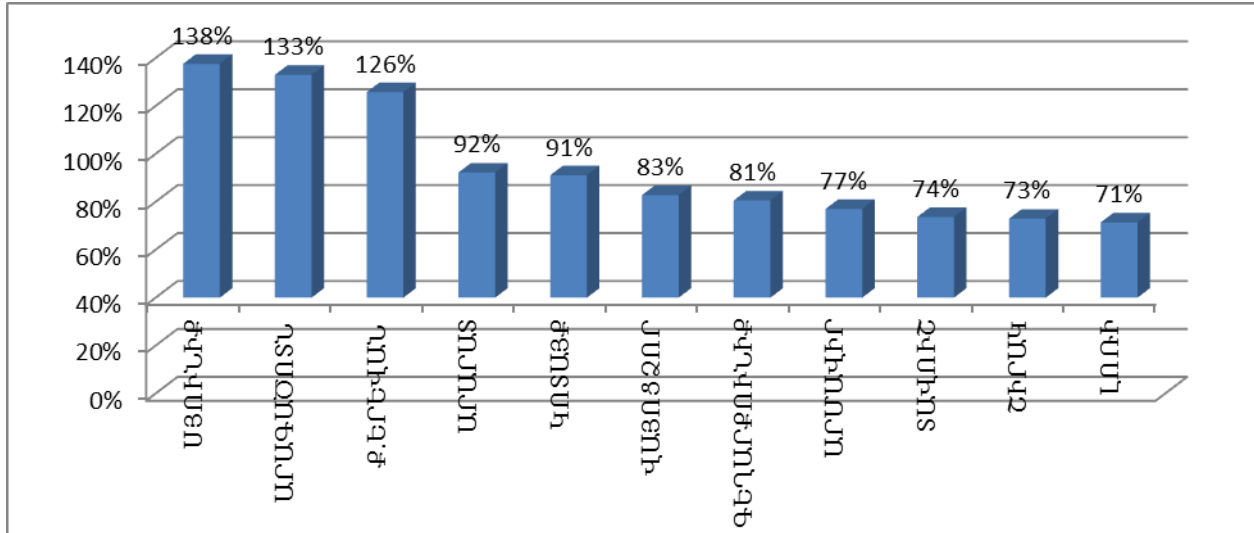
Գծապատկեր 8. Հայաստանի Հանրապետության ՀՆԱ-ի տարածքային մասնաբաժինները, 2009թ. և 2014թ.

Աղբյուրը՝ ՀՀ 2016-2025թթ տարածքային զարգացման ռազմավարություն:

Վայոց ձորի ընտանեկան դրամական եկամուտը, մեկ անձի հաշվով, կազմում է ամսական 43 360 ՀՀ դրամ, հանրապետության ցուցանիշը կազմում է 52 377 ՀՀ դրամ: Վայոց ձորի մարզի ընտանեկան եկամուտի մակարդակը, մեկ անձի հաշվով ցածր է հանրապետության միջինից, սակայն 5-րդն է ՀՀ մարզերից:

Գծապատկեր 9. Տնային տնտեսությունների դրամական եկամուտները՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ,

Աղբյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն:

http://armstat.am/file/article/marz_2016_20.pdf

Աղյուսակ 8. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ 2015 ԹՎԱԿԱՆԻՆ

մեկ շնչի հաշվով միջին ամսական, դրամ	այդ թվում՝							
	ընդամենը դրամական եկամուտներ	վարձու աշխատանք	ինքնազբաղվածություն	գյուղմթերքի և կենդանիների վաճառք	սեփականություն*	պետական թոշակներ և նպաստներ	Տրանս-ֆերտներ	այլ եկամուտ
ԱՐԱՐԱՏ	48,309	24,497	6,976	4,497	0	8,160	3,187	992
ՍՅՈՒՆԻՔ	72,061	49,599	4,098	4,022	187	9,523	4,567	65
ՎԱՅՈՑ ՁՈՐ	43,360	20,990	4,319	2,251	0	10,100	4,523	1,177
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	52,377	28,800	4,842	2,674	115	9,284	4,698	1,964

*վարձակալության վճարներ, փոխադրարներ, շահաբաժիններ

http://www.armstat.am/file/article/marz_2016_20.pdf

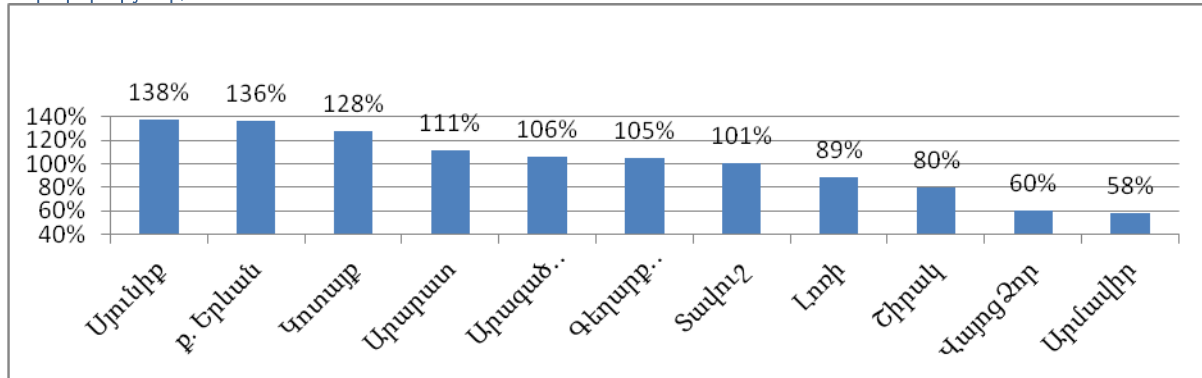
Աղյուսակ 9. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ 2015 ԹՎԱԿԱՆԻՆ, ՈՐՊԵՍ % ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԿԱՄՈՒՏԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

	ընդամենը դրամական եկամուտներ % -ով հանրապետության միջինի նկատմամբ	այդ թվում՝							
		ընդամենը դրամական եկամուտներ	վարձու աշխատանք	ինքնազբաղվածություն	գյուղմթերքի և կենդանիների վաճառք	սեփականություն*	պետական թոշակներ և նպաստներ	տրանսֆերտներ	այլ եկամուտ
ԱՐԱՐԱՏ	92%	100%	51%	14%	9%	0%	17%	7%	2%
ՍՅՈՒՆԻՔ	138%	100%	69%	6%	6%	0%	13%	6%	0%
ՎԱՅՈՑ ՁՈՐ	83%	100%	48%	10%	5%	0%	23%	10%	3%
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	100%	100%	55%	9%	5%	0%	18%	9%	4%

http://www.armstat.am/file/article/marz_2016_20.pdf

Մեկ շնչին ընկող եկամուտը 2015 թ. կազմել է 43360 ՀՀ դրամ և հանրապետության միջին ցուցանիշի շուրջ 83%-ը և այն հիմնականում բաղկացած է վարձու աշխատողների աշխատավարձից՝ 48%, թոշակներից՝ 23%, ինքնազբաղվածությունից և տրանսֆերտներ 10% հավասարաչափ յուրաքանչյուրը, այլ եկամուտներից 3% և գյուղատնտեսության 5%:

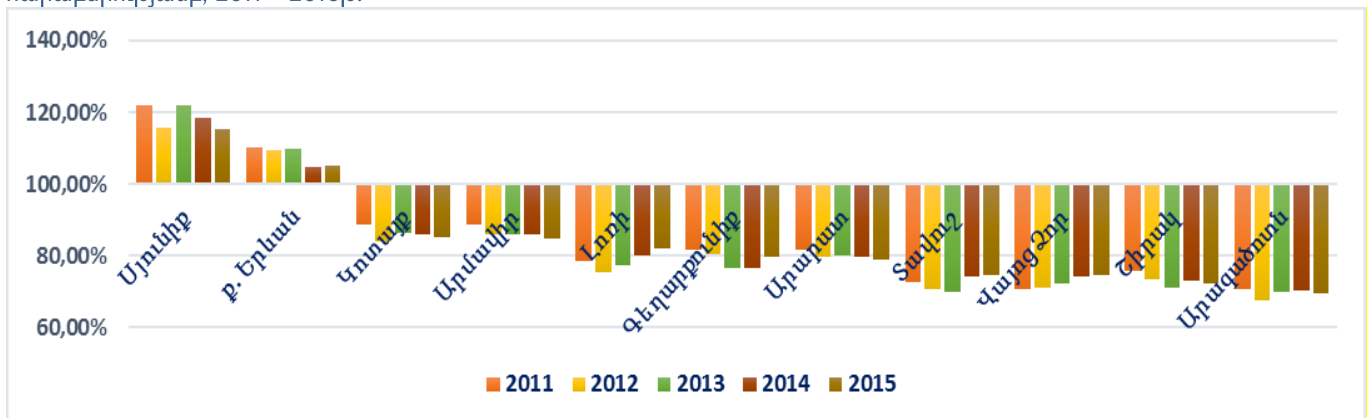
Գծապատկեր 10. Տնային տնտեսությունների դրամական եկամուտները՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ,

Աղբյուրը՝ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն, Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, էջ 218: Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/marz_2016_20.pdf

Մարզում աշխատավարձերի մակարդը մնում է բավականին ցածր, հարակից մարզերի համեմատ այստեղ նա ամենացածրն է և կազմում է 119 174 ՀՀ դրամ 2015 թ. դրությամբ:

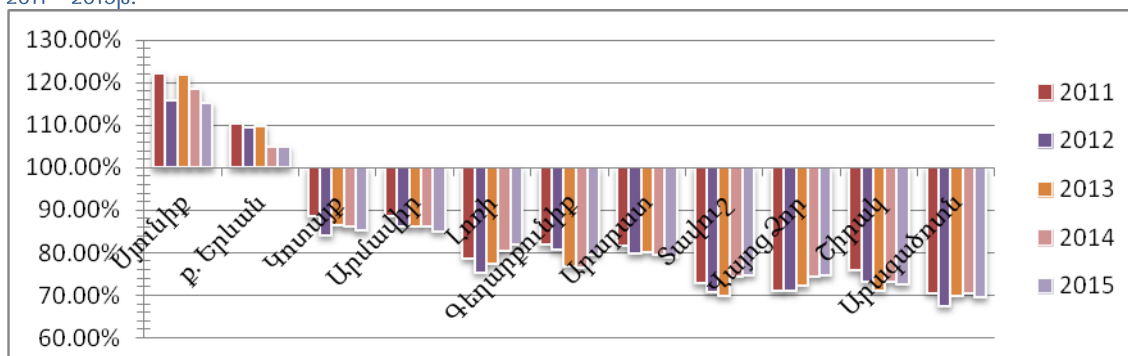
Գծապատկեր 11. Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը՝ արտահայտված երկրի միջինի % հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.

Աղբյուրը՝ ԱՎԾ, ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, 2016 տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն: Հղումը՝ http://www.armstat.am/file/article/marz_2016_16.pdf

Մարզում պետական հատվածում զբաղված բնակչության աշխատավարձը համեմատական է հարակից մարզերի նույն սեկտորի աշխատավարձին, սակայն ոչ պետական հատվածում այս տարբերությունները ավելի զգալի են:

Գծապատկեր 12. Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը՝ արտահայտված երկրի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ, 2011 – 2015թ.

Աղբյուրը՝ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն, Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով, էջ 98-99: Հղումը՝ http://armstat.am/file/article/sv_12_15a_142.pdf

Մարզում միջին աշխատավարձը մնում է հանրապետության միջինից ցածր ինչպես պետական այնպես էլ ոչ պետական ոլորտներում: Միջին աշխատավարձը 2015 թվականին կազմել է համապատասխանաբար 107.7 հազար դրամ և 158.8 հազար դրամ, միջին հանրապետական ցուցանիշները նույն ժամանակաշրջանի համար կազմել են համապատասխանաբար 160,5 հազար դրամ պետական սեկտորի և 184,4 հազար դրամ ոչ պետականի համար: Վերոնշյալը բացատրվում է մարզում միջին հանրապետական ցուցանիշից գրեթե կրկնակի ավել նվազագույն աշխատավարձ, կամ դրանից ցածր ստացողներով:

3.7.Զբաղվածություն

ՀՀ տնտեսապես ակտիվ բնակչության թիվը 2015թ. դրությամբ կազմել է 1316հազ. մարդ, որի 2.01%-ը կամ 26.5հազար մարդը բնակվում է Վայոց ձորի մարզում: Տնտեսական ակտիվության մակարդակը կազմել է 75.7%, որը ամենաբարձր ցուցանիշն է հանրապետությունում՝ հանրապետական միջին ցուցանիշը 62.5% է: Նույն ժամանակահատվածում տնտեսական ակտիվության մակարդակը Սյունիքում եղել է 68.3%, իսկ Երևանում՝ 61.4%: Ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է Շիրակի մարզում՝ 56.1%: Տնտեսական ակտիվությունը ավելի բարձր է Վայոց ձորի գյուղական բնակավայրերում 79.9%, քան քաղաքներում՝ 69.2%: Տղամարդկանց տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը 81.3% և 9.9% բարձր է կանանց տնտեսական ակտիվության մակարդակից՝ 71.4%:

Աղյուսակ 10. Տնտեսական ակտիվության, զբաղվածության և գործազրկության մակարդակը Վայոց ձորում 2011-2015թթ.

	2011		2012		2013		2014		2015	
	ՀՀ	Վայոց ձոր	ՀՀ	Վայոց ձոր	ՀՀ	Վայոց ձոր	ՀՀ	Վայոց ձոր	ՀՀ	Վայոց ձոր
Տնտեսական ակտիվության մակարդակը %/	63,0	73.1	32,7	73.0	63,4	75.6	63,1	74.1	62,5	75.7
Զբաղվածության մակարդակը %/	51,4	65.3	51,9	66	53,2	67.3	52,0	64.5	50,9	68.0
Գործազրկության մակարդակը %/	18,4	10.6	17,3	8.7	16,2	11	17,2	13	18,5	10.1

Աղբյուրը՝ Աշխատանքի շուկան Հայաստանի Հանրապետությունում, 2016թ. http://armstat.am/file/article/15_trud_2016_8.pdf

Զբաղվածության մակարդակը մարզում բավականին բարվոք է համեմատած հանրապետության մյուս մարզերի հետ: 2015 թվականին, 2011 թվականի նկատմամբ, զբաղվածության մակարդակը աճել է 2,7%-ով՝ դառնալով 68%, որը 17.1%-ով գերազանցում է հանրապետության (50.9%), 10,4 %-ով Սյունիքի մարզում (57.6%) գրանցված զբաղվածության մակարդակը: Նույն ժամանակահատվածում Երևանում զբաղվածության մակարդակը կազմել է 42.9%:

Աղյուսակ 11. Զբաղվածության մակարդակը ըստ գյուղ քաղաք կտրվածքի և սեռի /2015թվական %/

	Ընդամենը	տղամարդ	կին	քաղաք	գյուղ
Ընդամենը	50.9	59.8	43.8	42.6	64.7
Սյունիք	57.6	70.6	45.7	51.3	70.2
Վայոց ձոր	68.0	75.8	61.9	60.1	73.2

Աղբյուրը՝ Աշխատանքի շուկան Հայաստանի Հանրապետությունում, 2016թ. http://armstat.am/file/article/9_trud_2016_4.1.pdf

Բարձր է տղամարդկանց զբաղվածության մակարդակը (75.8%), այն 13.9 %-ով գերազանցում է կանանց (61.9%) զբաղվածության մակարդակին: Տարածքային մակարդակով

դիտարկելիս պարզ է դառնում, որ զբաղվածությունը 13.1%-ով բարձր է մարզի գյուղական բնակավայրերում (73.2%), քան քաղաքներում (60,1%):

Աղյուսակ 12. Գյուղատնտեսական և ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածությունը ՀՀ Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերում 2015թ./%/

	Գյուղատնտեսական	Ոչ գյուղատնտեսական
Ընդամենը	35,3	64,8
Սյունիք	33,6	66,4
Վայոց ձոր	43,7	56,3

Աղբյուրը՝ Աշխատանքի շուկան Հայաստանի Հանրապետությունում, 2016թ. http://armstat.am/file/article/9.trud_2016_4.1.pdf

Վայոց ձորում զբաղվածությունը հիմնականում ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում է՝ 56,3%, որը սակայն ցածր է հանրապետական միջին ցուցանիշից (64,8%) 8,5 տոկոսային կետով: Մարզում հիմնական զբաղվածությունը մշակող արդյունաբերության, առևտրի, սպասարկման, հանրային սննդի, մասամբ նաև պետական կառավարման, կրթության, առողջապահության ոլորտներում է: Գյուղատնտեսության ոլորտում զբաղվածությունը 43,7% է: Վայոց ձորի մարզում ոչ ֆորմալ զբաղվածության մակարդակը 2015 թվականին եղել է 54.5%, որը հանրապետության միջին 47.7% ցուցանիշից 6.8%-ով բարձր է: Սյունիքում ոչ ֆորմալ զբաղվածության մակարդակը եղել է 36.2%՝ հանրապետական միջին ցուցանիշից 11.5 տոկոսային կետով ցածր: Ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է Արմավիրում՝ 75.4%, իսկ ամենացածր ցուցանիշը Երևանում՝ 16.2%: Վայոց ձորում 2015 թվականին ոչ ֆորմալ զբաղվածությունը գերակշռել է գյուղական բնակավայրերում՝ հիմնականում գյուղատնտեսության ոլորտում և կազմել է 99.8%:

Գործազրկության մակարդակը Վայոց ձորի մարզում 2015 թվականին, 2011 թվականի նկատմամբ, 0.5%-ով նվազել է և կազմել՝ 10.1%: Այն հանրապետության միջին ցուցանիշից ցածր է 8.4%-ով: Ամենաբարձր ցուցանիշը 2015 թվականին գրանցվել է Երևանում 30.2%, իսկ ամենացածրը Գեղարքունիում՝ 4.7%: Ընդ որում մարզում գործազուրկների մեջ գերակշռում են կանայք, իսկ գյուղ-քաղաք կտրվածքով գործազրկության մակարդակը 4.6%-ով բարձր է քաղաքներում: Ըստ մարզի զբաղվածության տարածքային կենտրոնների՝ գործազուրկների թվաքանակում մեծ թիվ են կազմում բուժքույրերը, ուսուցիչները, ֆինանսիստները, տնտեսագետները, սպասարկման ոլորտի մասնագետները, մասնագիտություն չունեցողները և այլն: Շարունակում է պահանջարկ չունեցող մասնագիտություններով շրջանավարտների մուտքն աշխատաշուկա:

2015 թվականին գործազուրկների մեջ ըստ կրթական ցենզի միջնակարգ, հիմնական և տարրական կրթություն ունեցողների թիվը կազմել է 67.8%, նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) կրթություն ունեցողները՝ 5.2%, թերի բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողներ՝ 13.5% և հետբուհական և բարձրագույն կրթություն ունեցողների գործազուրկների թվի 13.5%: Ըստ տարիքային ցենզի, գործազուրկների թվում 16-29 տարեկանները կազմում են 26.9%, 30-34 տարեկանները՝ 16.6%, 35-44 տարեկանները՝ 24.3%, 45-54 տարեկանները 18.7%, 55-ից բարձր տարիքի անձինք՝ 13.5%: Տարեցտարի աճում է աշխատաշուկայում անմրցունակ անձանց թվաքանակը: Գործազուրկների թվաքանակի 77.5%-ը կազմում են աշխատաշուկայում անմրցունակ անձինք:

Աղյուսակ 13. Գործազրկության տևողությունը

Ցուցանիշներ	2014թ. դրությամբ		2015թ. դրությամբ	
	ՀՀ	Վայոց ձոր	ՀՀ	Վայոց ձոր
Մինչև 3ամիս	6251	168	7578	101
4-6 ամիս	8505	262	8098	147
7-11 ամիս	12358	191	15578	402
1-3 տարի	21381	246	26222	261

3 տարուց ավելի	17379	190	19528	232
Ընդամենը	65874	1057	77004	1143

Աղբյուր՝ ՀՀ Վայոց ծորի զբաղվածության կենտրոններ

Գործազրկության տևողության ամենամեծ մասնաբաժինը՝ 43%-ը կազմում է մեկից-երեք և 3 տարուց ավելի գործազուրկի կարգավիճակում գտնվողները:

2015 թվականին մարզում աշխատանք էին փնտրում 1830 մարդ, միևնույն ժամանակ աշխատանքով ապահովվել են 351 մարդ, որը շուրջ 5.2 անգամ ավելի քիչ է, քան աշխատանք փնտրողների թիվը, սակայն համեմատած հանրապետության միջին ցուցանիշի, որով պարզ է դառնում, որ աշխատանքով ապահովվածները 8.8 անգամ ավելի քիչ են, քան աշխատանք փնտրողները, գործազրկության տեսանկյունից մարզը գտնվում է համեմատաբար բարձր վիճակում:

Երիտասարդների զբաղվածության տեսանկյունից մարզը մոտ է հանրապետության միջին ցուցանիշներին: Աշխատանք փնտրողների 26%-ը և աշխատանքով ապահովվածների 27%-ը կազմում են երիտասարդները, հանրապետությունում այս ցուցանիշը 25% է ինչպես աշխատանք փնտրողների այնպես էլ ապահովվածների համար:

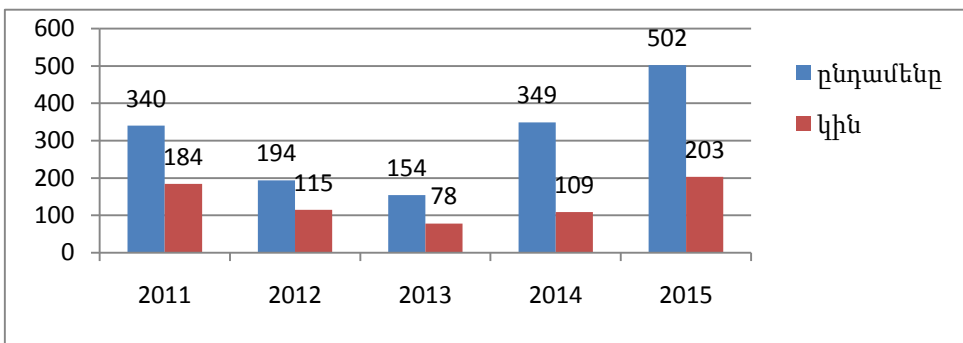
Աղյուսակ 14. Աշխատուժի առաջարկը, 2015թ. դեկտեմբեր

	Աշխատանք փնտրողներ		նրանցից՝գործազուրկներ		Աշխատանքով ապահովվածներ, մարդ
	ընդամենը, մարդ	նրանցից՝ երիտասարդներ	ընդամենը, մարդ	նրանցից՝ երիտասարդներ	
Վայոց ծոր	1830	477	1118	301	351
Սյունիք	4860	1143	4625	1066	601
Ընդամենը	88 928	21 962	77 004	19 007	10073

Աղբյուր՝ Վերլուծություն հիմնված ԱՎԾ “Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015 թվականի հունվար-դեկտեմբերին” զեկույցի վրա, էջ 83 Հղում http://www.armstat.am/file/article/sv_12_15a_141.pdf

Աշխատաշուկայի լարվածությունը մեղմելու նպատակով իրականացվում են զբաղվածության կարգավորմանն ուղղված պետական ծրագրեր: 2011-2015թ. Վայոց ծորի մարզում զբաղվածության պետական ծրագրերն էին:

Գծապատկեր 13. Զբաղվածության պետական ծրագրերը Վայոց ծորի մարզում 2011-2015թթ.

Աղբյուր՝ Վայոց ծորի մարզի զբաղվածության տարածքային կենտրոններ

2014-2015թթ.զբաղվածության ծրագրերի մեջ ընդգրկվածության աճը պայմանավորված է <<Սեզոնային զբաղվածության խթանման միջոցով գյուղացիական տնտեսությանն աջակցության տրամադրման» ծրագրի իրականացման հետ: 2017 թվականից նախատեսվում է մարզում իրականացնել <<Հասարակական աշխատանքների>> ծրագիրը: 2015 թվականին մարզում ստեղծվել են 9 նոր ձեռնարկություններ, ստեղծվել 320 նոր աշխատատեղ:

Վայոց ծորի մարզում տնտեսական ակտիվության մակարդակը ամենաբարձրն է հանրապետությունում՝ գերազանցելով անգամ մայրաքաղաքին և Սյունիքին, աճել է զբաղվածության մակարդակը, նվազել է գործազրկությունը, ինչը վկայում է մարզում առկա տնտեսական մեծ ներուժի մասին:

3.8. Ռեգիոնալ տնտեսական կառուցվածք, հիմնական ոլորտներ

2015թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են. արդյունաբերություն՝ 1.2 %, գյուղատնտեսություն՝ 2.1 %, շինարարություն՝ 2 %, մանրածախ առևտուր՝ 0.4 %, ծառայություններ՝ 0.6 %:

Աղյուսակ 11.

Աղյուսակ 15. Վայոց ձորի ՀՆԱ-ն ըստ հանրապետության հիմնական ճյուղերի տեսակարար կշիռների

	Հանրապետության համապատասխան ճյուղի ՀՆԱ նկատմամբ %	Հանրապետության մեկ շնչի նկատմամբ
գյուղատնտեսություն	2.10%	1.235
արդյունաբերություն	1.20%	0.706
շինարարություն	2%	1.176
մանրածախ առևտուր	0.40%	0.235
ծառայություններ	0.60%	0.353

http://armstat.am/file/article/marz_2016_33.pdf

Ինչպես երևում է Վայոց ձորի ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով բարձր է հանրապետության միջինից գյուղատնտեսության և շինարարության ճյուղերում (համապատասխանաբար 23.5% և 17.6 %), իսկ արդյունաբերության, մանրածախ առևտրի և ծառայությունների ճյուղերում համապատասխանաբար ցածր են 29.6%, 76% և 65%:

Մարզի տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռողը գյուղատնտեսությունն է: Գյուղացիական տնտեսությունները հիմնականում զբաղվում են անասնաբուծությամբ, որի արտադրանքը կազմել է գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալի 64,5%-ը:

Աղյուսակ 16. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերի մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը, անփոփոխ գների դեպքում (2009թ.), 2009-2014թթ. ժամանակահատվածում (ՀՀ դրամ)

							Գյուղատնտեսական արտադրանքը մեկ շնչի հաշվով, անփոփոխ գներով, 2009թ., արտահայտված Հայաստանի միջինի %-ով	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2014
Հայաստանի Հանրապետություն	190,515	167,200	179,096	200,462	222,177	239,356	100	126
Սյունիք	272,185	226,726	272,006	331,719	366,756	414,349	143	173
Վայոցձոր	231,685	216,827	229,409	266,027	294,098	317,557	122	133
Արարատ	358,817	332,165	306,074	346,441	381,278	393,620	188	164

Հղումը՝ <http://armstat.am/am/?nid=82&id=1834>

Գյուղատնտեսությունը հիմնականում մասնագիտացած է անասնաբուծության (մասնավորապես՝ խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուծում) մեջ և բուսաբուծության (մասնավորապես՝ պտղի և խաղողի): Գյուղատնտեսության ոլորտը ապահովում է ոչ ֆորմալ շուրջ 12000 աշխատատեղ:

Մարզում ընդհանուր գրանցված ձեռնարկությունների քանակը կազմում է 2321, որոնցից ակտիվ են 1842, որը 10 000 բնակչի հաշվով կազմում է 368: Մարզում գործում են 121 արդյունաբերական ձեռնարկություններ, այդ թվում՝ 30 ՓՀԷԿ: Արդյունաբերական ձեռնարկությունները հիմնականում կենտրոնացված են քաղաքներում, առավել խոշոր

ձեռնարկությունները գործում են հանքային ջրերի, գինիների և պահածոների արտադրության ոլորտում:

Աղյուսակ 17. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերի մեկ շնչի հաշվով արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը, անփոփոխ գների դեպքում (2009թ.), 2009-2015թթ. ժամանակահատվածում (ՀՀ դրամ)

								Արդյունաբերական արտադրանքը մեկ շնչի հաշվով, անփոփոխ գներով, 2009թ. արտահայտված Հայաստանի միջինի %-ով		Փոփոխությունը 2009 - 2015թթ. ընթացքում (% միավորներով)
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2015	
Հայաստանի Հանրապետություն	230,992	264,121	298,509	328,246	291,290	280,394	295,592	100	128	28
ՍՅՈՒՆԻՔ	769,453	1,147,582	1,276,877	1,403,165	1,168,795	1,051,380	1,172,672	333	397	64
ՎԱՅՈՑ ԶՈՐ	128,212	138,747	139,815	161,588	172,173	206,240	187,182	56	63	8
ԱՐԱՐԱՏ	231,977	270,039	281,081	355,742	336,010	331,117	369,909	100	125	25

Աղբյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն:
<http://armstat.am/am/?nid=82&id=1834>

Արդյունաբերությունը հիմնականում զարգացած է Եղեգնաձորի և Զերմուկի տարածաշրջաններում: ՀՀ Վայոց ձորի մարզի արդյունաբերության հիմնական ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է և էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը: Արդյունաբերությունը 2015թ. ապահովել է զբաղվածություն 1280 մարդու համար:

Զարգանում է հանքարդյունաբերությունը՝ Վայոց ձորի մարզում օգտակար հանածոների արդյունահանում իրականացվում է 1 մետաղական և 6 ոչ մետաղական հանքերից, ընթացքի մեջ են 2 մետաղական հանքերի շահագործման աշխատանքները:

Աղյուսակ 18. Ծառայության ծավալը մեկ շնչի հաշվով անփոփոխ գների պայմաններում (2009թ.), 2009-2014թթ. (ՀՀ դրամ)

							Անփոփոխ գներով մատակարարվող ծառայությունների ծավալը մեկ շնչի հաշվով (2009թ.) արտահայտված Հայաստանի միջինի %-ով		Փոփոխությունը 2009 - 2014թթ. միջև (% միավորներով)
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2014	
Հայաստանի Հանրապետություն	227,400	242,987	264,828	322,287	338,793	371,494	100	163	63
Սյունիք	47,150	56,367	61,644	82,651	96,262	103,712	21	28	7
Վայոց ձոր	49,292	62,433	63,450	83,616	125,986	129,010	22	35	13
Արարատ	36,760	40,072	42,638	50,629	64,306	64,983	16	17	1

Աղբյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն:
<http://armstat.am/am/?nid=82&id=1834>

Ծառայությունների ծավալը մեկ շնչի հաշվով 2014 թվականին համեմատած 2009թվականի հետ ավելացել է 13%-ով:

Զբոսաշրջությունը Վայոց ձորի տնտեսության առավել դինամիկ զարգացող ոլորտներից մեկն է և հայտարարված է տնտեսության գերակա ճյուղ: ՀՀ Վայոց ձորի մարզը հարուստ է պատմամշակութային հուշարձաններով: Այստեղ է գործել Գլաձորի հուշակավոր համալսարանը (13-րդ դար): Վայոց ձորում են գտնվում հայկական մշակույթի հոյակապ հուշարձաններ՝ Նորավանքի վանական համալիրը, Գնդեվանքը, Շաղիվանքը, Թանահատի, Եղեգիսի, Հերմոնի վանքերը, Սելիմի քարավանատունը, բազմաթիվ խաչքարեր: Մարզն ունի

ներքին և արտաքին զբոսաշրջության զարգացման մեծ հեռանկարներ: Այժմ զբոսաշրջության ձևերի մեջ տեղի է ունենում որակական փոփոխություններ: Պասիվ հանգստի ձևերից անցում է կատարվում դեպի ավելի ակտիվ ձևերը: Վայոց ձորի մարզում կարելի է առաջադրել զբոսաշրջության հետևյալ ուղղությունները՝ գյուղական տուրիզմ, էկոտուրիզմ, գիտական տուրիզմ, բնական տուրիզմ, արկածային տուրիզմ, (ժայռամագլցումներ. անձավագիտական տուրեր, լեռնային և հետիոտն երթեր, ճիավորություն լեռնային տարածքներով, կանյոնինգ, ձկնորսություն), պատմամշակութային տուրիզմ:

Մարզում գործում են բազմաթիվ ժամանցի վայրեր, հիսունից ավելի առողջարաններ և հյուրանոցներ, 32 մշտական և 47 սեզոնային սննդի օբյեկտներ, 81 տնային հյուրանոցներ, 6 գինու համեսի սրահներ: Զբոսաշրջության բնագավառում վերջին տարիներին արձանագրվել է քանակական և որակական աճ: 2016 թվականի առաջին 6 ամիսների ընթացքում զբոսաշրջիկների թիվը հասել է 8000-ի: Զգալիորեն զարգացել են ենթակառուցվածքները՝ ճանապարհները, հյուրանոցային տնտեսությունը, սննդի ու զվարճանքի օբյեկտները, բարձրացել է մատուցվող ծառայությունների որակը: Դրանով է պայմանավորված ՌԴ-ում զբոսաշրջությամբ զբաղվող հայ գործարարների խոշոր ներդրումները Զերմուկ քաղաքում, մասնավորապես՝ «Զերսան» հյուրանոց ջրաբուժարանի կառուցումը և Զերմուկ քաղաքի «Ռեզորդ» առողջարանի կառուցումը: Ընդհանուր անամբ Զերմուկ քաղաքում գործում է 8 առողջարան, 12 հյուրանոցներ և շուրջ 25 հյուրատներ: Ամբողջը միասին կազմում է 2420 մահճակալ/օր:

Վայոց ձորի, Արարատի և Սյունիքի մարզերում զբոսաշրջության զարգացումը պետք է դիտարկել մեկ ընդհանուր համակարգում, քանի որ զբոսաշրջիկները Երևանից մինչև Իրանի Իսլամական Հանրապետության սահման հնարավորություն կստանան մեկ երթուղու վրա այցելել Խոր Վիրապ, Նորավանք, Զորաց քարերի աստղադիտարան, Տաթև և այլն: Տարածաշրջանային աճի բևեռ է հանդիսանում Զերմուկ քաղաքը իր տուրիստական պոտենցիալով:

Արտահանում: Անկախ այն փաստից, որ Վայոց ձորի մարզում արտահանումը 2015թ. 2011թ. նկատմամբ աճել է շուրջ 10.5 անգամ, սակայն 1 շնչի հաշվով արտահանումը կազմում է 53.3 հազ.դրամ: Արտահանման ծավալով ՀՀ-ում ամենացածրներից է և կազմում է ազգային միջին շուրջ 22.6 տոկոսը:

3.9. Կրթություն, հետազոտություն, մարդկային կապիտալ

Կրթական համակարգի առաջին աստիճանը նախադպրոցական հաստատություններն են: 2015 թվականին մարզում գործել է 15 նախադպրոցական հաստատություն, որից 6 քաղաքային և 9-ը գյուղական բնակավայրերում: 2015թ. նախադպրոցական հաստատություն է հաճախել 989 երեխա: Մարզի գյուղական համայնքներում փակվել է 3 ՆՈՒՀ և ըստ հաշվարկների 3-6 տարեկան բնակչության գրեթե 75%-ը ընդգրկված չէ նախադպրոցական ուսումնական հաստատություններում: Գյուղական բնակավայրերում ՆՈՒՀ-երի բացակայությունը պայմանավորված է նաև համայնքների ֆինանսական վիճակով:

Աղյուսակ 19. Նախադպրոցական հաստատություններ 10 000 բնակչի հաշվով՝

	Նախադպրոցական հաստատությունների քանակը					Հաճախող երեխաների թվաքանակը					Մանկավարժների թվաքանակը				
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	2.1	2.2	2.31	2.3	2.3	210.31	229.4	228.4	241.5	241.3	17.7	17.4	18.7	19.3	19.9
	8	6		7	9		9	0	8	6	7	9	1	5	1
Վայոց ձոր	3.2	3.4	3.4	3.4	2.9	155	180	177	197	191	20	21	21	20	15
Սյունիք	3.1	3.8	3.8	4.1	4.2	186	208	204	237	243	18	18	18	20	21

http://armstat.am/file/article/soc_15_1.pdf

ՆՈՒՀ-երով ապահովվածության մակարդակը ունի հստակ արտահայտված նվազման տենդենց՝ 2011-2015թթ. 10000բնակչի հաշվով այն 3.2-ից դարձել է 2.9, իսկ Սյունիքում ընդհակառակը՝ աճել է 3.1-ից դառնալով 4.2: Նույն ժամանակահատվածում 10000 բնակչի հաշվով նվազել է նաև մանկավարժների թիվը՝ 20-ից դառնալով 15-ի: Ի տարբերության այս

ցուցանիշների նվազման, ՆՈՒՀ հաճախող երեխաների թիվը 2011-2015թթ. աճել է 155-ից՝ հասնելով 191 երեխայի:

Վայոց ձորի մարզում գործում է 50 հանրակրթական դպրոց, այս թիվը 2012-2015թթ. մնացել է անփոփոխ: Դպրոցներից 14-ը հիմնական են, իսկ 36-ը՝ միջնակարգ: 2015-2016 ուստարում հաշվառվել է 6373 աշակերտ: 1-ին դասարան են հաճախել 573 երեխա: Մարզի աշակերտների թիվը ունի նվազման տենդենց, 2011թ. աշակերտների թիվը կազմել է 7388 կամ հանրապետության ընդհանուր աշակերտների 2%, իսկ 2015թ. արդեն 6373, կամ հանրապետության աշակերտների 1.8%: Հանրակրթությունից դուրս մնացած երեխաներ չկան:

Մարզի բոլոր դպրոցները միացված են համացանցին և ունեն համակարգչային դասարաններ: Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող 88 երեխաներ ներառական կրթության ծրագրով ընդգրկված են մարզի 6 դպրոցներում: 2017 թվականին ներառական կրթություն կիրականացնեն ևս 4 դպրոցներ: Մարզի դպրոցներում աշխատում են 958 ուսուցիչներ, որոնցից 87.5%-ը ունեն բարձրագույն մանկավարժական, իսկ 12.5%-ը միջնակարգ մասնագիտական կրթություն:

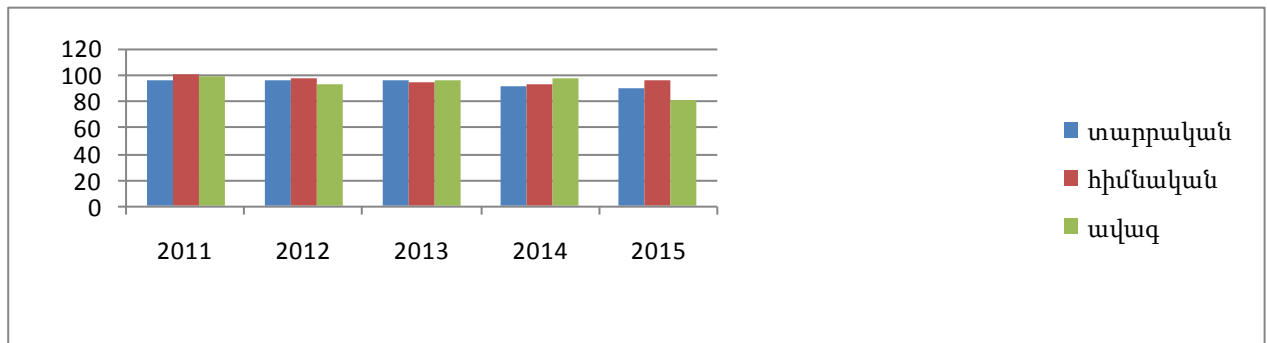
Աղյուսակ 20. Դպրոցների և աշակերտների թիվը Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերում 2015-16 ուս. տարում

Դպրոցներ, 2015/2016 ուսումնական տարում	Վայոց ձոր	Սյունիք	Ընդամենը
Դպրոցների քանակը, ընդամենը	50	121	1,438
Դպրոցների քանակը, 10 000 բնակչի հաշվով	9.7	8.6	4.80
Աշակերտների թվաքանակը	6373	16477	364,398
Աշակերտների թվաքանակը, 10 000 բնակչի հաշվով	1239.9	1175.2	1,215.23
Միջին հաշվով մեկ դպրոց հաճախում են	127.5	136.2	253.4
Դասարանների քանակը մեկ դպրոցում	11.0	12.5	13.9
Միջին հաշվով մեկ դասարան հաճախում են	11.6	10.9	18.2
Մանկավարժների թվաքանակը	958	2225	38,690
Մանկավարժների թվաքանակը, 10 000 բնակչի հաշվով	186.4	158.7	129.03
Մեկ մանկավարժին ընկնող աշակերտների թվաքանակը	6.7	7.4	9.4
Մեկ դպրոցում աշխատող մանկավարժների թվաքանակը	19.2	18.4	26.9

Աղբյուր՝ ԱՎԾ-ի տվյալներ, http://armstat.am/file/article/soc_15_2.pdf

Մարզում 10000բնակչի հաշվով դպրոցների քանակը 9.7 է, իսկ Սյունիքում 8.6: Մեկ ուսուցչի հաշվով աշակերտների թիվը 2015թվականին Վայոց ձորում 6.7 է, Սյունիքում 7.4, իսկ հանրապետական միջին ցուցանիշը կազմել է 9.4 աշակերտ: Ծնելության անկման հետևանքով տարեց տարի աշակերտների թիվը նվազում է, որի հետևանքով հատկապես հեռավոր գյուղական համայնքների դպրոցներում առաջանում է թերկոմպլեկտավորված դասարաններ, ինչը ազդում է կրթության որակի վրա: Հանրակրթությունը մատչելի է բոլորի համար սակայն վերջին տարիներին սոցիալական պայմանների պատճառով նկատվում է ընդգրկվածության նվազում՝ հատկապես ավագ դպրոցներում:

Գծապատկեր 14. Վայոց ձորի մարզի դպրոցներում աշակերտների համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը 2011-2015թթ. %

Աղբյուր՝ <<<< սոցիալական վիճակը 2015թ.>> http://armstat.am/file/article/soc_15_2.pdf

2015-2016թթ. Վայոց ձորի մարզում գործել է 1 երաժշտական, 4 արվեստի, 1 գեղարվեստի դպրոցներ և 2 մանկական ստեղծագործական կենտրոն:

Մարզում գործում է 2 միջին-մասնագիտական ուսումնական հաստատություն և 1 ԲՈՒՀ-ի՝ ՀՊՏՀ Եղեգնաձորի մասնաճյուղը: 2015-2016թթ. ուս. տարում մարզի ՄՄՈՒՀ-եր են ընդունվել 81 ուսանող, որից 52-ը՝ կին, սովորողների թիվը կազմել է 228, որից 135-ը՝ կին: 2015թթ. ավարտել են 9 շրջանավարտ, որից 68-ը՝ կին:

ՀՊՏՀ Եղեգնաձորի մասնաճյուղը բացվել է 2007 թվականին: 2015-2016թթ. ԲՈՒՀ է ընդունվել 50 ուսանող: Ուսանողների ընդհանուր քանակը 200 է, որից 129-ը՝ կին:

Ըստ կատարված ուսումնասիրությունների 2011-2015թթ. ընթացքում ԲՈՒՀ-ի մանսնաճյուղ ավարտած շրջանավարտների 95%-ը մնացել է մարզում և մոտ 70%-ը աշխատում են Վայոց ձորի պետական և մասնավոր կազմակերպություններում: Արտագաղթել է շրջանավարտների 5%-ը /աղբյուրը ԲՈՒՀ-ի մանսնաճյուղ/:

Չափահասների ուսուցումն 2014թ.-ից իրականացնում է Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի շարունակական կրթության բաժնի կողմից: Վայոց ձորի մարզում կազմակերպում է ընդհանուր անգլերենի ուսուցում, իսկ 2016 թվականից «Ստրատեգիական Բիզնես կառավարում» դասընթացը ավագ դպրոցի և ավելի բարձր տարիքային խմբի անձանց համար:

Կրթության ոլորտի հիմնախնդիրներն են գյուղական համայնքներում ՆՈՒՀ-երի բացակայությունը, դպրոցներում աշակերտների թվի նվազումը, ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության նվազումը: Վայոց ձորի բնակչության համար մեծ նշանակություն ունի ՀՊՏՀ Եղեգնաձորի մասնաճյուղի առկայությունը, որը ապահովում է մարզում բարձրագույն կրթություն ստանալու հնարավորություն:

3.10. Սոցիալական ներառում

ՀՀ Վայոց ձորի մարզում տնային տնտեսությունների թիվը 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է 12781: Մարզի տնային տնտեսությունների 38,9%-ը (4978) գտնվում է քաղաքային բնակավայրերում, իսկ 61.1%-ը՝ (7803) գյուղական: Ընտանիքները թիվը 14520 է, որից 36.4%-ը (5276) քաղաքային և 63.4% (9244) գյուղական ընտանիքներն են: Տնային տնտեսությունների ապահովվածությունը բնակավայրերում գյուղերում 53,3 է, որը 13,5 քմ ավել է հանրապետական միջինից և քաղաքային համայնքներում 30,3 քմ, որը 3,4 քմ-ով բարձր է միջին հանրապետական ցուցանիշից:

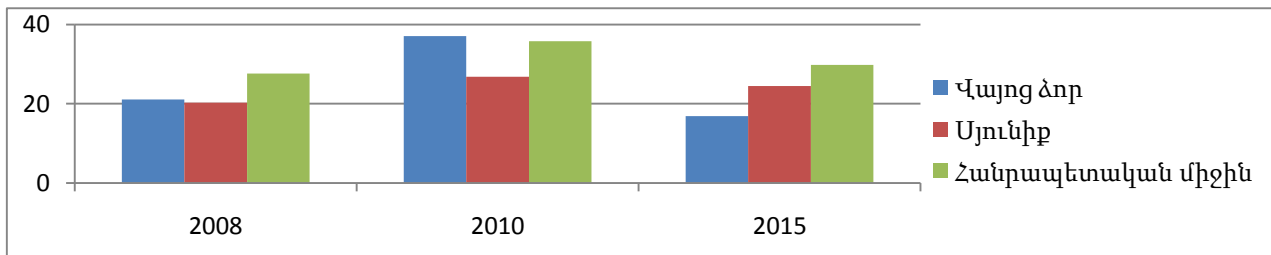
Աղյուսակ 21. Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր մակերեսով, 2016. Հունվարի 1-ի դրությամբ, մ²

	Ընդամենը			այդ թվում՝ համայնքներում					
				քաղաքային			գյուղական		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	30.9	31.4	31.6	26.2	26.7	26.9	39.0	39.5	39.8
ՍՅՈՒՆԻՔ	29.6	29.8	30.1	22.8	23.1	23.2	43.4	43.7	44.3
ՎԱՅՈՑ ԶՈՐ	44.4	44.9	45.2	29.8	30.1	30.3	52.4	52.9	53.3

http://armstat.am/file/article/marz_2016_19.pdf

Մարզում առկա է 10737 բնակելի տներ և 507 բազմաբնակարան շենքեր՝ 5080 բնակարաններով, որից՝ 4518-ը՝ քաղաքներում, իսկ 562 գյուղական բնակավայրերում: Մարզի բնակարանային ֆոնդը 2015թ. կազմել է 2.3 մլն. մ², որից քաղաքներում՝ 324 հազ. մ², գյուղերում՝ 1.9 մլն մ²: Մարզի 1 բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակ. մակերեսով կազմում է 45.2 մ²:

Գծապատկեր 15. Աղքատությունը Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզում 2008, 2010 և 2015 թվականներին:

Աղբյուր՝ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծություն, http://armstat.am/file/article/poverty_2016a_2.pdf

2010թթ-2015թթ աղքատության մակարդակը Վայոց ձորի մարզում նվազեց 20.2 %-ով՝ դառնալով 16,9%, իսկ Սյունիքում՝ ընդամենը 2.3%-ով՝ դառնալով 24,5%, հանրապետության միջին ցուցանիշը կազմեց 29.8%: Ծայրահեղ աղքատությունը 2011-2015թթ. Վայոց ձորում նվազեց 1.2 տոկոսային կետով՝ դառնալով 1%, իսկ Սյունիքում՝ 0.6 տոկոսային կետով՝ դառնալով 0.7%: Սակայն Վայոց ձորում, երեխաների շրջանում, 0.5%-ով ծայրահեղ աղքատությունը ավելի տարածված է, քան Սյունիքում:

Պետությունը տարբեր սոցիալական ծրագրեր է իրականացնում նվազեցնելու համար աղքատության մակարդակը: Հատկապես կարևորվում է ընտանեկան, սոցիալական նպաստը և հրատապ եռամսյակային օգնությունը: Սոցիալական տրանսֆերտների վճարումից հետո աղքատության մակարդակը Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերում էլ նվազել է 1.4%-ով, իսկ ծայրահեղ աղքատությունը Վայոց ձորում՝ 1%-ով, Սյունիքում՝ 1.4%-ով: 2015թ. մարզում ընտանեկան, սոցիալական նպաստներ են ստացել 2012 ընտանիք՝ մարզի ընտանիքների 13,9%-ը, իսկ եռամսյակային հրատապ օգնություն 205 ընտանիք՝ մարզի ընտանիքների 1,4%-ը: Կենսաթոշակառուների թիվը կազմել է 9476 մարդ: Հաշմանդամություն ունեցող անձանց թիվը 4663 է՝ մարզի բնակչության 9,1%-ը: Մարզում աշխատանքներ են տարվում հաշմանդամություն ունեցող անձանց ներառման ուղղությամբ՝ կառուցվում են թեքահարթակներ, իրականացվում է ներառական կրթություն, ապահովվում է մասնակցությունը մշակութային և սպորտային միջոցառումներին:

2015թ. մարզում գործել է 1 թանգարան: 2013-2015թթ. 20%-ով նվազել է թանգարանների այցելուների թիվը և 2015 թվականին այն կազմել է 800 մարդ՝ հանրապետության թանգարանների այցելուների 0.04%-ը: 2011-2015թթ. մարզում գործել է 44 գրադարան: Գրադարանների շենքային պայմաններն հատկապես անբարենպաստ են գյուղական բնակավայրերում, ինչը խիստ վտանգում է հավաքածուների պահպանությունը և լիակատար օգտագործումը: 2011-2015թթ 6,6% ով նվազել է գրադարանների այցելուների և 5,4%ով դրանց հաճախումների քանակը:

Մարզում գործում է 4 մարզադպրոց: Մարզադպրոցներում մարզվում են 1964 մարզիկ՝ հանրապետության մարզիկների 4,8%-ը, որից 362 կին: Գործում է 161 խմբեր: Արտադպրոցական մարզական խմբերի պարապմունքներում ընդգրկված են դպրոցահասակ երեխաների 40-45%-ը:

Մարզում գործում են մարզային ենթակայության 8 բժշկական կազմակերպություններ, այդ թվում Եղեգնաձորում՝ 1 բժշկական կենտրոն, Վայքում՝ 1 բուժական միավորում և Ջերմուկում՝ 1 առողջության կենտրոն, գյուղական համայնքներում 5 առողջության առաջնային պահպանման կենտրոններ: Նշված բուժփմնարկներին ամրակցված են 35 բուժական կաբարձական կետեր:

Մարզի ապահովվածությունը բժշկական կադրերով (22,4 բժիշկ 10 000 բնակչի հաշվով) ավելի քան երկու անգամ ցածր է քանի միջին հանրապետական ցուցանիշը (43,74 բժիշկ 10 000 բնակչի հաշվով): Միջին բուժանձնակազմի առումով տարբերությունը մարզի (46,85 մասնագետ 10 000 բնակչի հաշվով) և հանրապետության (58,80 մասնագետ 10 000 բնակչի հաշվով) ցուցանիշների մեջ այնքան էլ ցայտուն չէ: Հիվանդանոցային մահճակալների քանակով մարզը կրկին զիջում է միջին հանրապետական ցուցանիշին. մարզում առկա է 15,75 մահճակալ 10 000 բնակչի համար, հանրապետության 41,79 դիմաց:

Վերջին տարիներին աճել է արտահիվանդանոցային բժշկական օգնության դիմելու մակարդակը, միջինում 3.7 դիմում մեկ բնակչից, մինչև ժամանակ այս մակարդակը շարունակում է ավելի ցածր մնալ քան միջին հանրապետության ցուցանիշը, որը կազմում է միջինում 4.0 դիմում մեկ բնակչի հաշվով:

Նորագույն բժշկական տեխնիկայի բացակայությունը, բուժփնմանարկների շենքային պայմանների անմխիթար վիճակը, մասնագետների բացակայությունը ստիպում է մարզի բնակիչներին առողջական խնդիրների առաջացման դեպքում այցելել մայրաքաղաքի հիվանդանոցներ, որը ստեղծում է հավելյալ ծախսեր և մատչելի չէ մարզի բնակչության համար:

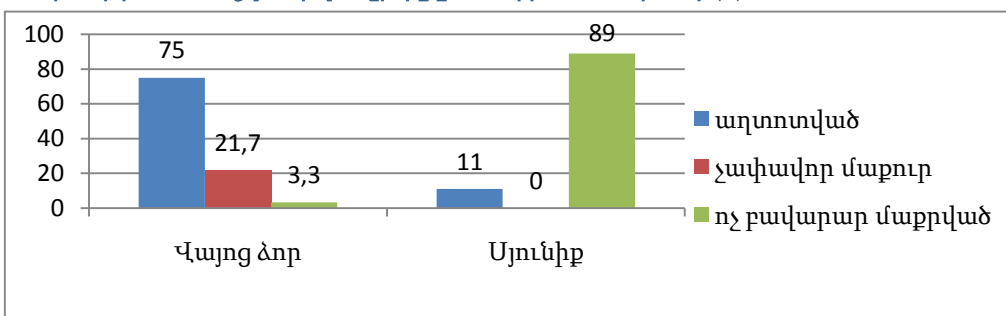
3.11. Բնապահպանական խնդիրներ և էներգիաարդյունավետություն

Օդի որակ. 2011-2015թթ. մթնոլորտային արտանետումները անշարժ աղբյուրներից նվազել է 10 անգամ: 2015 թվականին մարզի օդային ավազան է արտանետվել շուրջ 324.2տ աղտոտող նյութեր, որը կազմում է հանրապետության ընդհանուր գրանցված արտանետումների 0,25%-ը: Այն գրեթե 7 անգամ փոքր է մեկ անձի հաշվով միջին հանրապետական ցուցանիշից: 1քառ.կմ տարածքի հաշվարկով օդային ավազան արտանետումների մակարդակը քիչ է հանրապետության միջինից շուրջ 6.3 անգամ: Ցածր է նաև օդային ավազանում հայտնաբերված փոշու քանակության ցուցանիշը՝ Վայոց ձորում 2015 թվականին գրանցվել է 23.3 տոննա մթնոլորտ արտանետված փոշի՝ հանրապետության ընդհանուր գրանցված արտանետումների 0.4%, որը Սյունիքում ավել է 9,7 անգամ (200.1տոննա): Մարզի տարածքում վնասակար նյութեր 2014-2015 թվականներին չեն հայտնաբերվել:

Ջրի որակ: Վայոց ձորում 2015 թվականին օգտագործվել է հանրապետության օգտագործված ջրի 0,6%-ը, իսկ Սյունիքում՝ 3.6%-ը: Մարզում ջրի ամենամեծ ծավալը՝ 91.1%-ը, օգտագործվել է գյուղատնտեսության, իսկ Սյունիքում՝ 84.9%-ը, արդյունաբերության բնագավառում: Կորուստները կազմել է Վայոց ձորում ջրառի 23.9%ը, իսկ Սյունիքում՝ 12.5%-ը: Կորուստները նվազեցնելու համար կարևորագույն հիմնախնդիր է ջրամատակարարման և ջրահեռացման ծառայությունների բարելավումը, ոռոգման և խմելու ջրագծերի վերանորոգումը:

Արտանետվող կեղտաջրերի մակարդակը 2011-2015թթ. ավելացել է 2 անգամ՝ 4.4 մլն.խ.մ-ից դառնալով 9.2:

Գծապատկեր 16. Հեռացված կեղտաջրերը ըստ մաքրման աստիճանի (%)

Աղբյուրը ԱՎԾ <<Շրջակամիջավայրը բնական պաշարները ՀՀ-ում 2015թ.>>

Մարզում աղտոտված և ոչ բավարար մաքրված կեղտաջրերը մեծ տեսակարար կշիռ ունեն և կարևոր նշանակություն ունի կեղտաջրերի մաքրման կայանների կառուցումն ու շահագործումը: Վայոց ձորի մարզում կեղտաջրերի մաքրում իրականացվում է միայն Ջերմուկ քաղաքում, մնացած բնակավայրերի կոյուղին միացված է հոսող գետերին:

Թափոններ: 2011-2015թթ. Վայոց ձորի մարզում կազմակերպություններում առաջացած թափոնների քանակը ավելացել է 4.5 անգամ՝ 532.4տ-ից դառնալով **2 378.6տ**: Չնայած թափոնների աճին այն կազմում է Հանրապետության թափոնների 0.005%-ը:

Աղյուսակ 22. Կազմակերպություններում առաջացած թափոնների քանակական տեսակարար ցուցանիշները Վայոց ձորում և Սյունիքում, 2015թ.

	ընդամենը, տ	մեկ բնակչի հաշվով, կգ	մեկ քառ. կմ հաշվով, կգ
Սյունիք	21 604 078.9	154 535.6	4 794 513.7
Վայոց ձոր	2 378.6	46.5	1 030.6
Ընդամենը ՀՀ	47 338 512.1	15.775.3	1 662 955.9

http://armstat.am/file/article/eco_book_2015_10.pdf

Աղյուսակից երևում է. որ մեկ բնակչի հաշվով թափոնների քանակով Սյունիքը 3323.3անգամ գերազանցում է Վայոց ձորին, իսկ մեկ քառ.կմ հաշվով՝ 4652.2 անգամ:

Հողի որակ: Վայոց ձորի հողաձածկությունն բնորոշ է էրոզիայի բարձր ինտենսիվությունը, հատկապես՝ ցածրադիր կիսաանապատային հողերի գոտում: Երաշտները, խոնավության պակասը, ռելիեֆի մասնատման խորությունը, սելավերը նպաստում են հողերի անապատացմանը: Հանքարդունաբերությամբ պայմանավորված աղտոտված հողերը կազմում են 0.87%:

Պահպանվող տարածքներ և բնության հուշարձաններ: Վայոց ձորն ունի 4 արգելավայրեր 315.75կմ² մակերեսով՝ «Երիտերի նոսր անտառներ» (մնացուկային գիհու նոսրանտառների պահպանություն), «Ջերմուկի» (խոշորառեչ կաղնու լեռնային անտառների և հազվագյուտ կենդանիների (բեզուարյան այծ, գորշ արջ) պահպանության), «Ջերմուկի ջրաբանական» արգելավայրը (հանքային ջրերի տաք աղբյուրների) սնման ավազանների պահպանություն) և Եղեգնաձորի» (անտառային լանդշաֆտների և հազվագյուտ կենդանիների պահպանություն): Մարզը ունի 54 բնության հուշարձաններ: 2014 թվականին անձնագրավորվել են բնության 4 հուշարձաններ:

Կենսաբազմազանություն: Վայոց ձորի մարզը ունի ինքնատիպ բուսական և կենդանական աշխարհ: Մարզն աղքատ է անտառներով (տարածքի 5,93% կամ 13687,8հա), սակայն անտառի կազմի մեջ մտնող 150 ծառատեսակները, մեծամասամբ արժեքավոր, հազվագյուտ ու էնդեմիկ տեսակներ են: Հանդիպում են 400 դասի և 82 ընտանիքի պատկանող անոթավոր բույսերի մոտավորապես 960 տեսակներ: Ավելի քան 280 տեսակ (կենսաբազմազանության ավելի քան մեկ երրորդը) հազվադեպ և էնդեմիկ բուսատեսակներ են, 60 կենսատեսակներ գրանցված են ՀՀ Կարմիր գրքում: ՀՀ-ում գրանցված 460 տեսակի կենդանիներից 225-ը հանդիպում են Վայոց ձորի մարզում: Բեզուարյան այծը, հայկական մուֆլոնը, կովկասյան ընձառյուծը, վայրի հնդկահավը, մորուքավոր անգղը, սպիտակագլուխ անգղը և սև անգղը գրանցված են ՀՀ Կարմիր գրքում:

Էլեկտրաէներգիա էներգախնայողություն և վերականգնվող էներգետիկա: Բնապահպանական կարևոր խնդիր է էներգիայի նոր աղբյուրների օգտագործումը: Վայոց ձորում արևային էներգիայի օգտագործման հնարավորությունները մեծ է, արևոտ օրերի քանակը շահեկանորեն շատ է, արևափայլքի տարեկան միջին տևողությունը 2400-2700 ժ է, անարև օրերի թիվը՝ 30-40: Եվրոմիության աջակցությամբ արևային էներգիայի օգտագործման սկիզբն է դրվում Վայք և Եղեգնաձոր քաղաքներում: Վայոց ձորի բոլոր գետերն ու գետակները սրընթաց են, արագահոս, ունեն մեծ անկում ու թեքություն և հարուստ են էներգետիկ պաշարներ: Արփա գետի և Նրա վտակների ավազանում կառուցվել են 31 փոքր հիդրոէլեկտրակայաններ ժամում 54.387 ՄԳՎ հզորությամբ: Միևնույն ժամանակ, կառուցման փուլում են գտնվում ևս 21 փոքր հիդրոէլեկտրակայաններ:

ՀԷԿ-երը ունեն նաև բացասական ազդեցություն՝ փոխել են գետերի ռեժիմը և խիստ բացասաբար անդրադարձել գետային ֆաունայի վրա (ձկների ձվադրման խնդիրներ, մանրածկերի կորուստներ):

Էներգաարդյունավետության բարձրացման նպատակով Բարձրունի, Գնիշիկ, Մոզրով, Գոմք, Խնձորուտ, Մարտիրոս, Հորբետեղ, Արփի և Նոր Ագնաբերդ գյուղերում <<Ալյընտրանքային էներգիա>> ծրագրի շրջանակերում փողոցների լուսավորություն համար

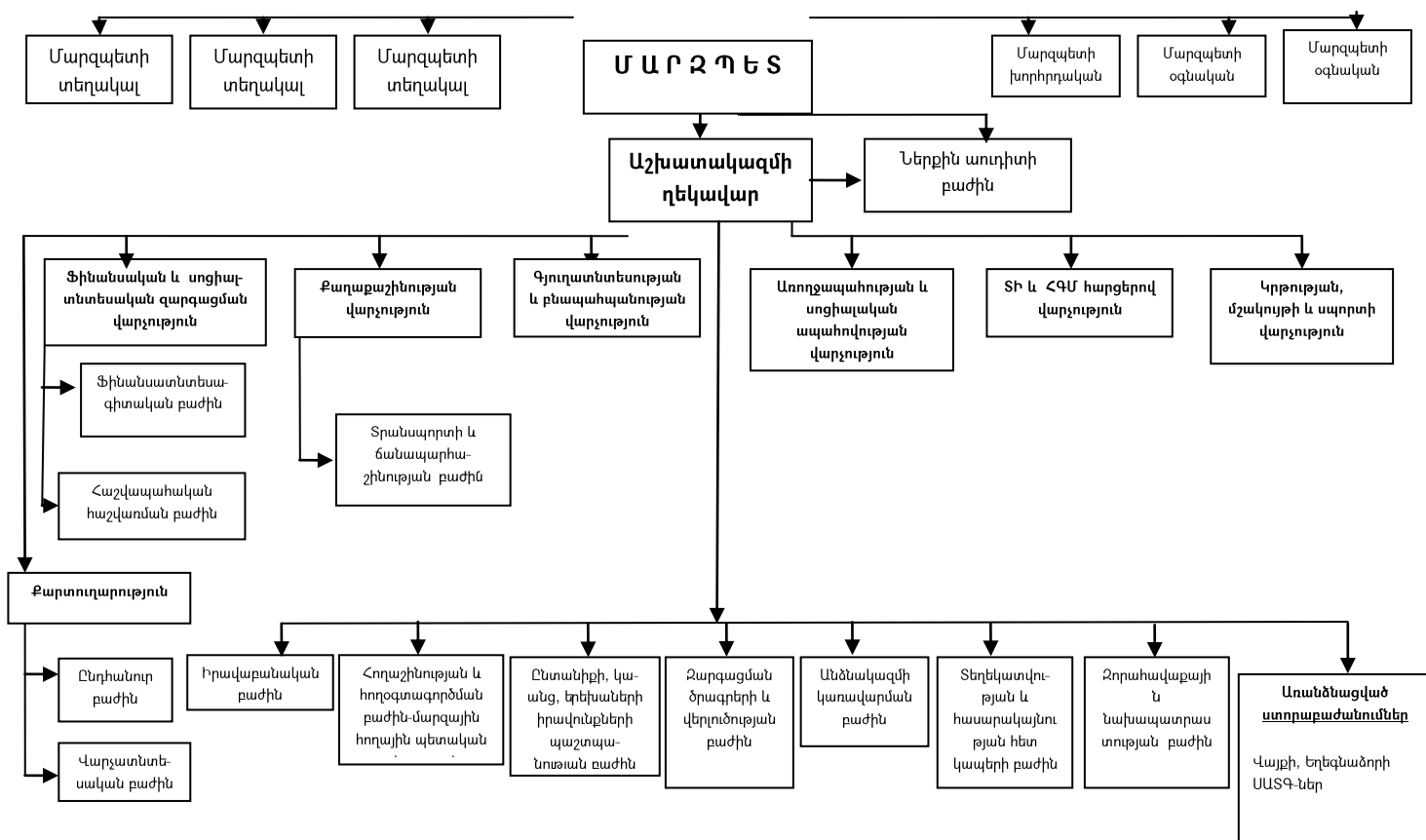
տեղադրվել են լուսադիոդային համակարգեր: Նախատեսվել է Վայք քաղաքի 18 բազմաբնակարան շենքերում և մշակույթի տան շենքում իրականացնել էներգիայի խնայողությանը և արդյունավետությանն ուղղված միջոցառումներ:

Վայոց ձորն ունի հարուստ կենդանական և բուսական աշխարհ, այլընտարանքային էներգիայի հարուստ պաշարներ, օդը մաքուր է, սակայն կարևորագույն խնդիր է պայքարը հողերի էրոզացման և անապատացման դեմ, ջրի կորուստների նվազեցումը ինչպես նաև կեղտաջերների մաքրման կայանների կառուցումն ու շահագործումը:

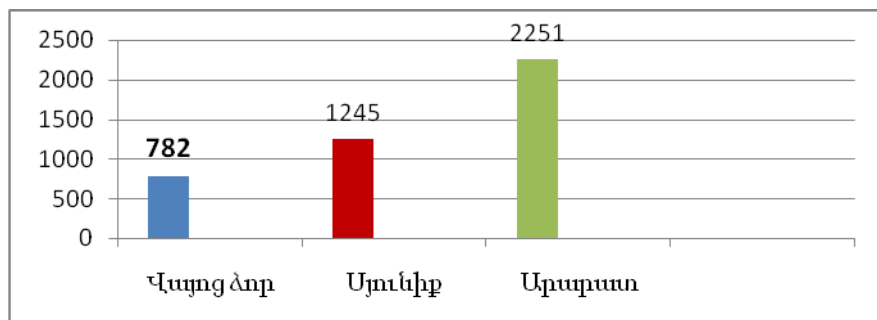
3.12. Մարզային և տեղական կարողությունների զարգացում

ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցների թվաքանակը 2016թ. նոյեմբերի 1-ի դրությամբ կազմում է 90 մարդ, որից 47.7%-ը կանայք են: Աշխատակիցներից 78-ը (86,6%-ը) ունեն բարձրագույն կրթություն: Մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներից 73-ը (81,1%) քաղճառայողներ են, որոնց համար կազմակերպվում են մասնագիտական կարողությունների եւ ունակությունների զարգացման վերապատրաստումներ:

Հայաստանի Հանրապետության Վայոց ձորի մարզպետարանի կառուցվածքը.

Գծապատկեր 17. ՀՀ Վայոց ձորի, Սյունիքի, Արարատի մարզերում մարզպետարանի մեկ աշխատողին ընկնող բնակչության թիվը 2016թ.հունվարի 01-ի դրությամբ:

Աղբյուրը՝ մարզպետարանների պաշտոնական կայքերում առկա տվյալների վերլուծություն:

2010թ.-ից մարզպետարանում փաստաթղթաշրջանառությունն իրականացվում է էլեկտրոնային՝ Mulberry համակարգի միջոցով: Այս համակարգը ապահովում է մարզպետարանի կապը հանրապետական կառավարման տարբեր կազմակերպությունների, ինչպես նաև մարզի համայնքապետարանների միջև:

2015թ.-ին մարզի համայնքների թիվը 44 էր, որից 3-ը (Եղեգնաձոր, Վայք, Զերմուկ) քաղաքային և 41-ը գյուղական: 17.06.2016 թվականի <<Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին>> Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց և համայնքների խոշորացումից հետո Վայոց ձորի մարզում ձևավորվեց 29 համայնք: Վայքի և Զերմուկի տարածաշրջաններում նախկին 18 համայնքների փոխարեն ձևավորվեցին 3-ը՝ Վայքի, Զառիթափի և Զերմուկի խոշորացված համայնքները:

Համայնքների խոշորացման արդյունքում նոր ձևավորված համայնքապետարաններն ունեն առավել կառավարման կարողություններ, քան նախկինում: Նշված ամեն մի համայնքապետարանի հաստիքային աշխատողների թիվը 44 է, սակայն կան դեռևս 7 թափուր աշխատատեղեր: Խոշորացված համայնքներից երկուսը ընդգրկում են քաղաքային համայնքներ, որոնք հանդիսանում են նաև համայնքային կենտրոններ:

Մարզի բոլոր համայնքապետարանների աշխատակազմերում աշխատում են 465 աշխատողներ, (184 համայնքային ծառայողներով, որոնցից՝ 116 (63%) բարձրագույն կրթությամբ): Համայնքների 44 ղեկավարներից ոչ մեկը կին չէ, իսկ 253 ավագանիներից 18-ը կին են (7,1%): Մյուս մարզերի հետ համեմատ Վայոց ձորի մարզում կանանց ներգավաճությունը տոկոսային արտահայտությամբ ամենացածր ցուցանիշն է: Համայնքների ղեկավարներից 22-ը (50%) բարձրագույն կրթությամբ, 19-ը՝ միջին մասնագիտական և 3-ը՝ միջնակարգ: Համայնքապետարանների գերակշիռ մասը գործում են շենքային պայմաններում, որոնցից որոշ գյուղական համայնքներում օգտագործվում են որպես համայնքային կենտրոններ (բուժկետով, գրադարանով, փոստի բաժանմունքով եւ այլն):

Գյուղական համայնքների ընդհանուր բյուջեի փաստացի կատարված ծախսերը 2015թ. կազմել է 1205125.2 հազ.դրամ, որից ներդրումային (ֆոնդային) ծախսերը՝ 304970.2 հազ.դրամ, վարչական ծախսերը՝ 958455.0 հազ.դրամ: Գյուղական համայնքների աշխատակազմի պահպանման փաստացի ծախսերը 2015թ. կազմել են 697779.1 հազ.դրամ, կամ ընդհանուր բյուջեի 57.9%:

Քաղաքային համայնքների ընդհանուր բյուջեի փաստացի կատարված ծախսերը 2015թ. կազմել է 580174,8 հազ.դրամ, որից ներդրումային (ֆոնդային) ծախսերը՝ 547303,1 հազ. դրամ, վարչական ծախսերը՝ 32871,6 հազ.դրամ: Քաղաքային համայնքների աշխատակազմի պահպանման փաստացի ծախսերը 2015թ. կազմել է 189926,2 հազ.դրամ, կամ ընդհանուր բյուջեի 32.7% :

Մարզպետարանի ընդհանուր պահպանման և ներդրումային ծախսերի բյուջեն 2016թ. կազմել է 2.556 մլն ՀՀ դրամ, որից մարզպետարանի ապարատի պահպանման ծախսերը կազմել է 376.784 հազ. դրամ, կամ ընդհանուր բյուջեի 14.7%:

Կարևորելով տեղական ինքնակառավարման մարմինների կարողությունների զարգացումը և համայնքապետարանների աշխատակազմերի աշխատակիցների որակավորման բարձրացումը, իրականացվում են տարբեր վերապատրաստումներ, համայնքների զարգացման 4-ամյա ծրագրերի կազմման, բյուջետային կարողությունների զարգացման և տեղական եկամուտների գույքահարկի հավաքագրման աճի ապահովման նպատակով հողի հարկի տեղեկատվական շտեմարանների վարման եւ այլն:

Աղյուսակ 23. ՀՀ Վայոց ձորի մարզի համայնքային ծառայողների, համայնքի ղեկավարների և ավագանու անդամների վերապատրաստումները 2011-2015թթ

Վերապատրաստում անցած՝	2011թ	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
համայնքային ծառայողներ	83	40	29	81	21
համայնքի ղեկավար, ավագանու անդամներ	50	50	50	50	50

Աղբյուրը՝ Մարզպետարանի ՏԻ և ՀԳՄ վարչության տվյալներ

Ազգաբնակչությանը համայնքային ծառայությունների հասանելիության եւ մատչելիության ապահովման առումով, մարզի 21 համայնքներում ներդրվել են «Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգ»-եր (ՀԿՏՀ):

Ներկայումս համայնքային համացանցային կայքեր ունեն 7 համայնք, ևս 8 համայնքներ շուտով կունենան իրենց համայնքային կայքերը: Համակարգը ներդրած մի շարք համայնքներում դեռևս չի ապահովում բավարար տեղեկատվություն, կապված տեխնիկական հագեցվածության և մասնագիտական կարողությունների բացակայության հետ:

ՓՄՁ պետական աջակցության ծրագրեր Վայոց ձորի մարզում 2004թ.-ից իրականացվում են ՓՄՁ ԶԱԿ-ի Վայոց ձորի մասնաճյուղի միջոցով: Մասնաճյուղի և ՓՄՁ զարգացման մարզային խորհրդի սերտ համագործակցված աշխատանքի արդյունքում 2015թ.-ին 2011թ.-ի դրությամբ կրկնապատկվել և եռապատկվել են իրականացվող ծրագրերի քանակը և ծավալները:

Մարզում ակտիվ է նաև հասարակական սեկտորը, հատկապես կրթական, սոցիալական, բնապահպանական ոլորտներում: Գործող 37 հասարակական կազմակերպություններից ակտիվ է 15-ը, որոնք համագործակցում են մարզպետարանի ստորաբաժանումների հետ: Հասարակական կազմակերպությունները հիմնականում գործում են քաղաքային համայնքներում:

Մարզի կարողությունների գնահատման տեսակետից կարևոր է այն հանգամանքը, որ փոքրաթիվ բնակչության առկայության դեպքում, մարզային կառավարման բավականին մեծ ռեսուրսներ կան համեմատած հարևան Սյունիքի և Արարատի մարզերի, ինչը հնարավորություն է տալիս կառավարումը ավելի արդյունավետ դարձնել:

3.13. ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Վայոց ձորի մարզում հատուկ ռիսկերի ներքո գտնվող տարածքներ.

- Սողանքային գոտի – սողանքային գոտում գտնվում է մարզի 7 բնակավայրերի 329 հա տարածքներ,
- Քարաթափման գոտի - քարաթափման գոտում գտնվում է մարզի 9 համայնքների 49.6 հա տարածքներ,
- Գետերի վարարման գոտի – գետերի վարարման գոտում գտնվում է մարզի 8 համայնքներ:

Սահմանամերձ վրանգավոր գոտի - Մարզում մարտական գործողությունների հետևանքով չօգտագործվող սահմանամերձ հողատարածքները տեղաբաշխված են 6 համայնքների վարչական սահմաններում և կազմում են շուրջ 2390 հեկտար, որից 647 հեկտարը քաղաքացիների սեփականությունն են, իսկ մնացած 1743հա՝ համայնքային կամ պետական սեփականության հողեր: Այդ տարածքները ազգաբնակչության կողմից չեն օգտագործվում, կամ օգտագործվում են մասնակի, քանի որ գտնվում են սահմանամերձ վտանգավոր գոտում կամ ականապատված:

ՀՀ Վայոց ձորի մարզի 11 սահմանամերձ համայնքներից միայն ՀՀ կառավարության 2014 թվականի դեկտեմբերի 18-ի N 1444-Ն որոշմամբ 5 համայնքներն են ընդգրկվել օգտագործած էլեկտրաէներգիայի, գազի, ռոզգման ջրի արժեքների դիմաց սոցիալական աջակցություն ստացող սահմանամերձ համայնքների ցանկում:

4.0. ՎԱՅՈՑ ԶՈՐԻ ՄԱՐԶԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՌԻԺԵՂ ԵՎ ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԸ, ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ

ՌԻԺԿՀՎ վերլուծությունը ապահովում է տարածքային զարգացման ոլորտում ներկայիս իրավիճակի ամփոփ նկարագիրը:

Աղյուսակ 24. Վայոց ձորի մարզի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառնալիքների վերլուծություն

Ուժեղ կողմեր		Թույլ կողմեր	
3.1 ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ			
- Հանքային ջրի արդյունահանման ծավալների աճ - Հանքերի շահագործման ծավալների աճ		- Բնական պաշարների թերի շահագործում - Կարկտահարություն դեմ պայքարի ցածր մակարդակ	
3.2 ԴԵՄՈԳՐԱՖԻԱ			
		- Ամենանոսր բնակեցված մարզն է - Բացասական ժողովրդագրական միտումներ	
3.3 ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ			
- Ջերմուկ քաղաքը մարզի զարգացման խթան - Հետադյունաբերական տարածքների օգտագործման հնարավորություն Եղեգնաձոր և Վայք քաղաքներում		- Քաղաքային բնակչության նվազում - Չգրանցված գործազրկության բարձր մակարդակ	
3.4. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ, ԿԱՊ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ			
Ներմարզային կանոնավոր ուղևորափոխադրումների լավ կազմակերպում, մարզի շուրջ 95% բնակչությունը կարող է օգտվել		- Առկա տրանսպորտային միջոցների մաշվածություն - Ավտոմոբիլային տրանսպորտի այլընտրանքի բացակայություն	
3.5 ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐ			
Համայնքներում ջրամատակարարման լավ կազմակերպում		- Ենթակառուցվածքների ֆիզիկական մաշվածություն - Աղբավայրերի ոչ ճիշտ տեղակայում և շահագործում - Գազաֆիկացման ցածր մակարդակ - Գործող մաքրման կայանների քիչ թվաքանակ	
3.6 ՆԵՐՔԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ			
- Հանքարդյունաբերության զարգացում <<Արենի>> գինու բրենդի առկայություն <<Ջերմուկ>> հանքային ջուր բրենդի առկայությունը		- ՀՆԱ-ի ցածր մակարդակ մեկ շնչի հաշվով - Գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակող ձեռնարկությունների փոքր քանակ - Վարելահողերի ցածր ոռոգելիություն - Շուկայի պահանջարկի կանխատեսման համակարգի բացակայություն - Տրանսպերտների ցածր մակարդակ մեկ շնչի հաշվով	
3.7 ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ			
- Բնակչության տնտեսական ակտիվության բարձր մակարդակ - Զբաղվածության բարձր մակարդակ - Գործազրկության ցածր մակարդակ - Զբաղվածության կարգավորմանն ուղղված պետական ծրագրեր		Ոչ ֆորմալ զբաղվածության բարձր մակարդակ գյուղական համայնքներում	
3.8 ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐ			
- Զարգացող զբոսաշրջություն - Զարգացող հանքարդյունաբերություն (Ամուլսար)		- գյուղերի մեծ մասում գյուղատնտեսական գործունեության իրականացում՝ միայն ընթացիկ կարիքները հոգալու նպատակով (բնատնտեսություն) - Հնա-ի ցածր մակարդակ մեկ շնչի հաշվով - Արտահանումը և ներմուծումը ՀՀ –ի միջինից ցածր է	
3.9 ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼ			
ԲՈՒՀ-ի առկայություն		Երիտասարդության ԲՈՒՀ-ական կրթությունից հետո մարզ վերադառնալու ցածր աստիճան	

	– Կրթական համակարգի կողմից առաջարկված մասնագիտությունների և շուկայի պահանջների անհամապատասխանություն – ՆՈՒՀ-երի թիվը նվազում գյուղական բնակավայրերում – Աշակերտների թվի նվազում – Ներառական կրթություն իրականացնող դպրոցների փոքր թիվ – Բարձր լեռնային և սահմանամերձ համայնքների դպրոցներում մանկավարժների պակաս – ԲՈՒՀ ական կրթություն ունեցող շրջանավարտների նվազում
3.10.ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄ	
– Բնակավայրերում ապահովվածության բարձր մակարդակ – Աղքատության և ծայրահեղ աղքատության ցածր մակարդակ	– Արդի պայմաններին անհամապատասխան բուժսպասարկման շենքային պայմաններ – Բժշկական արդի որոշ անհրաժեշտ սարքավորումների բացակայություն – Բժիշկական նեղ մասնագետների պակաս
3.11.ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ, ԷՆԵՐԳԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՄԱՐՎՈՐԱՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
– Օդի ցածր աղտոտվածություն – Հրուստ բուսական և կենդանական աշխարհի – Էներգախնայողության դրական փորձ – Արգելավայրերի առկայություն	– Ջրի մեծ կորուստներ – Հողերի էրոզացում և անապատացում – Կեղտաջրերի մարքրման կայանների բացակայություն/բացի Ջերմուկից/ – Աղբավայրերի ոչ ճիշտ ընտրություն և շահագործում
– 3.12 ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ	
– Մարզային կառավարման մարմինների բարձր կարողություններ	– ՏՏ մասնագետների պակաս – Որոշ գյուղական համայնքների ինտերնետ կայքերի բացակայություն
3.13 ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ	
– Հարկային արտոնություններ սահմանամերձ 5 համայնքներին	– Սողանքներ – Քարաթափումներ – Գետերի վարարումներ – Հրտակոծության տակ գտնվող հողերի առկայություն

Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
3.1 ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, 3.2 ԴԵՄՈԳՐԱՖԻԱ, 3.3 ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ	
– Մարզի աշխարհագրական դիրքը՝ Իրան Հայաստան մայրուղու վրա գտնվելը – Արևային էներգիայի օգտագործման մեծ հնարավորություններ – Զբոսաշրջության զարգացման մեծ հնարավորություններ – Պատմամշակութային հուշարձանների առկայություն – Հարուստ բնական պաշարներ	– Սահմանամերձ լինելը Ադրբեջանի հետ, – Սողանքների առկայություն – Ցրտահարությունների բարձր մակարդակ – Երաշտի հավանականություն – Ռուսաստանի Դաշնությունում իրականացվող ծրագրերի շրջանակներում մարդկանց արտագաղթ – Պատերազմական գործողությունների վերսկսման վտագ
3.4. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ, ԿԱՊ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ	
– Հայաստան- Իրան ճանապարհը	– Բեռների ծավալների նվազում – Սոցիալ տնտեսական իրավիճակից ելնելով ուղևորափոխադրման նվազում

	– Ձմեռային ամիսներին ճանապարհների դժվար անցանելիություն
3.5 ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐ	
– Դեպի Գեղարքունիք այլընտրանքային ճանապարհի առկայություն – Իրան–Հայաստան գազատարի առկայությունը – Հյուսիս հարավ մայրուղին անցնելու է մարզի տարածքով	– Սողանքներ և քարաթափումներ մարզի ճանապարհներին
3.6 ՆԵՐՔԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ	
– Տեղական գյուղմթերքների հիման վրա վերամշակող ձեռնարկությունների զարգացման հնարավորություն – Անասնապահության զարգացման համար արտավայրերի առկայություն	– Կլիմայի փոփոխության ազդեցության մեծացումը գյուղատնտեսության վրա
3.7 ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	
– Վերապատրաստման հնարավորություն	– Արտագնա աշխատանքի վարձատրության բարձրացում
3.8 ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐ	
– Տուրիստական ենթակառուցվածքների առկայություն – Ներդրումային ծրագրերի առկայություն	– Գյուղատնտեսության արդյունքների մեծ կախվածություն բնակլիմայական պայմաններից – Տնտեսության աճի դանդաղ տեմպեր
3.9 ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԱՐԴԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼ	
– Մեծահասակների համար որակավորման դասընթացների առկայություն	
3.10. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄ	
– Սոցիալական աջակցության ոլորտի հասցեականության բարձրացում	– Մշակույթի նկատմամբ բնակչության հետաքրքրվածության նվազում – Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի նկատմամբ հետաքրքրվածության նվազում
3.11. ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ, ԷՆԵՐԳԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՄԱՐՎՈՐԱՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
– Արևային օրերի մեծ քանակը էներգիայի արդյունահանման հիմք – Գետերի էներգետիկ ռեսուրսները վերակազմող էներգիայի արդյունահանման հիմք	– Կլիմայական փոփոխություններ
3.12 ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ	
– ՏՀՏ կիրառման մեծ հնարավորություններ – Համայնքների խոշորոցում	–
3.13 ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ	
– Սահմանամերձ համայնքները արտոնությունների շնորհիվ կարող են ունենալ զարգացման մեծ հնարավորություններ	– Սողանքներ – քարաթափումներ – Մարտական գործողությունների վերսկսման վտանգ – Հրետակոծության տակ գտնվող հողեր

5.0. Տեսլական, նպատակներ և հիմնական գերակայություններ

5.1. ՏԵՍԼԱԿԱՆ

Վայոց ձորի մարզը 2025 թվականին կդառանա զբոսաշրջային գրավչությամբ հայտնի, մրցակցային արդյունաբերություն և գյուղատնտեսություն ունեցող համաչափ զարգացած մարզ:

5.2. Ռազմավարական նպատակներ և հիմնական գերակայություններ

Վայոց ձորի ռազմավարական նպատակները, 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարությունը հիմնված է մարզի իրավիճակի գնահատման, ամենամեծ ուժեղ կողմերի և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառնալիքների վրա, ինչպես ներկայացված է փաստաթղթի վերլուծական մասում:

Ռազմավարական ուղղությունների տրամաբանությունը ապահովված է՝ համատեղելով ընդհանուր նպատակները (հորիզոնական) և գերակա թեմաները / ոլորտները (ուղղահայաց), և դրանք կապված են ազգային ռազմավարական փաստաթղթերին, ինչպես ներկայացված է ստորև:

Աղյուսակ 25. Ռազմավարական նպատակներ

Վայոց ձորի մարզի զարգացման ռազմավարության նպատակներ	Հայաստանի տարածքային զարգացման ռազմավարություն 2016-2025
 Մինչ 2025թ., մարզում բարձր կթանակարդակ ունեցների թվի աճ և տնտեսական կայուն աճի ապահովում՝ որակյալ և արդյունավետ աշխատատեղերի ստեղծում, • ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում ավել քան 10%-ով • Ակտիվ ձեռնարկությունների աճ 10%-ով • Միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթությամբ մարդկանց թվի աճ 10%-ով • 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը աճ 10%-ով	 Բոլոր մարզերում մակարդակային բարձրացում հիմք է դրվում վերջիններիս ներքին պոտենցիալը, թույլ տալով առավել ընդարձակ ինտեգրումը ազգային ու միջազգային տնտեսությունների հետ • 2025թ.-ի դրությամբ բոլոր մարզերում միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթություն ունեցողների, ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների և ակտիվ ձեռնարկությունների թվաքանակը կաճի առնվազն 10 տոկոսով՝ համեմատած 2014թ.-ի հետ: • 2025թ.-ի դրությամբ մարզի 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը հասցնել 70%-ի, • ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների թվի ավելացում մինչև 10 %-ով, • 2025թ.-ի դրությամբ նոր ձեռնարկությունների թվի ավելացում մինչև 10%-ով,
2. Մինչև 2025թ.՝ • Երիտասարդության երկարաժամկետ գործազրկություն կրճատում 5% -ով • Աղքատություն կրճատում 2%-ով	Տարածքներում համաչափության բարձր մակարդակի ապահովում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ամենաթույլ զարգացած տարածքների ու սահմանամերձ համայնքների, ինչպես նաև ռեսուրսների կայուն օգտագործման վրա: • 2025թ.-ի դրությամբ թույլ զարգացած տարածքների գործազրկության մակարդակը նվազեցնել 5%-ով

			2025թ.-ի դրությամբ բարելավել սահմանամերձ համայնքների ենթակառուցվածքները
3. Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մարզային և համայնքային դերակատարների ակտիվության բարձրացում և մասնակցություն տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում - մինչ 2025 թ., մարզը կունենա 7 խոշորացված համայնք / 2017թ/ և 100%-ը կունենան նոր տեղական զարգացման ծրագրեր - մարզային և համայնքային աշխատողների 30%-ը տարեկան կընդգրկվի վերապատրաստման ծրագրերում - Մարզի քաղաքական հասարակության մասնակցությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում կաճի 10 %-ով			Տարածքային զարգացման քաղաքականության ու գործելակերպերի բարելավում զարգացման պլանավորման ու իրականացման գործընթացներում՝ տարածքային ու տեղական դերակատարների առավել ակտիվ մասնակցության ապահովման միջոցով: Համայնքների, հասարակական կազմակերպությունների, մասնավոր հատվածի դերակատարների կողմից ՏՀՌ մշակման և իրականացման գործընթացին ակտիվ մասնակցությանը 10%-ից հասցնել 20%-ի:
1. Զբոսաշրջության զարգացում՝ /Պատմամշակութային տուրիզմ, էկոտուրիզմ, գիտական տուրիզմ, բնական տուրիզմ, արկածային տուրիզմ, քարանձավային տուրիզմ, գյուղկն տուրիզմ/	2. Վերամշակող արդյունաբերության զարգացում	3. Գյուղատնտեսության և գյուղական տարածքների արդիականացում՝ նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, օրգանիկ գյուղմթերքի արտադրություն	
 ՄԶՌ հիմնական գերակայություններ			
Արդյունաբերության և արտահանման խթանում, զբոսաշրջություն և ՏՀՏ ոլորտ, գյուղատնտեսության ու գյուղական տարածքների արդիականացում, սննդի արդյունաբերություն և ՓՄՁ-ների ստեղծում			
 Հայաստանի տարածքային զարգացման ռազմավարություն 2014-2025			

5.3. Ռազմավարական նպատակների և գերակա խնդիրների հիմնավորում

Նպատակ 1-ին՝ Մինչ 2025 թ., մարզում բարձր կթամակարդակ ունեցնելի թվի աճ և տնտեսական կայուն աճի ապահովում՝ որակյալ և արդյունավետ աշխատատեղերի ստեղծում,

- ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում ավել քան 10%-ով
- Ակտիվ ձեռնարկությունների աճ 10%-ով
- Միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթությամբ մարդկանց թվի աճ 10%-ով
- 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը աճ 10%

Հիմնավորում՝ Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարության 1-ին նպատակը բոլոր մարզերում մրցունակության բարձրացումն է հիմք ընդունելով վերջիններիս ներքին պոտենցիալը, թույլ տալով առավել ընդարձակ ինտեգրումը ազգային ու միջազգային տնտեսությունների հետ:

Նպատակ 2-րդ՝ Մինչև 2025թ.՝

- մարզի թույլ զարգացած (սահմանամերձ) բնակավայրերի տնտեսական, սոցիալական և տարածքային անհամաչափությունների նազեցում 20%-ով
- Երիտասարդության երկարաժամկետ գործազրկություն կրճատում 5%-ով
- Աղքատություն կրճատում 2%-ով

Հիմնավորում

Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարության 1-ին և 2-րդ նպատակներ՝ տարածքներում համաչափության բարձր մակարդակի ապահովում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ամենաթույլ զարգացած տարածքների ու սահմանամերձ համայնքների, ինչպես նաև ռեսուրսների կայուն օգտագործման վրա, բոլոր մարզերում մրցունակության բարձրացում՝ հիմք ընդունելով վերջիններիս ներքին պոտենցիալը, թույլ տալով առավել ընդարձակ ինտեգրումը ազգային ու միջազգային տնտեսությունների հետ:

Նպատակ 3-րդ՝ Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մարզային և համայնքային դերակատարների ակտիվության բարձրացում և մասնակցություն տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում

- մինչ 2025 թ., մարզը կունենա 7 խոշորացված համայնք / 2017թ/ և 100%-ը կունենան նոր տեղական զարգացման ծրագրեր
- մարզային և համայնքային աշխատողների 30%-ը տարեկան կընդգրկվի վերապատրաստման ծրագրերում
- Մարզի քաղաքական հասարակության մասնակցությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում կաճի 10 %-ով

Հիմնավորում՝ Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025 թվականների տարածքային զարգացման ռազմավարության 3-րդ նպատակը տարածքային զարգացման քաղաքականության ու գործելակերպերի բարելավում զարգացման պլանավորման ու իրականացման գործընթացներում՝ տարածքային ու տեղական դերակատարների առավել ակտիվ մասնակցության ապահովման միջոցով:

Գերակա խնդիր 1. Զբոսաշրջության զարգացում՝ /Էկոտուրիզմ, գիտական տուրիզմ, բնական տուրիզմ, արկածային տուրիզմ, պատմամշակութային տուրիզմ նաև տուրիզմի նոր ձևեր լեռնագնացություն, հեծանվորդություն, էքստրեմալ տուրիզմ, առողջապահական

տուրիզմ, կրոնական, գինու/։ Խթանել գյուղական բնակավայրերում տուրիզմի զարգացմանը՝ գյուղական տուրիզմ։

Հիմնավորում՝ Վայոց ձորն ունի տուրիզմի զարգացման մեծ հնարավորություններ՝ Զերմուկ առողջարանային քաղաքը, 1200 պատմամշակութային, 54 բնության հուշարձաններ և 4 արգելավայրեր։ Արենիում հայտնաբերվել է աշխարհի հնագույն ուտամանը և գինու արտադրության համալիրը։ Վայոց ձորի մարզով է անցնելու Հյուսիս-հարավ ճանապարհը։ Զարգացման մեծ հեռանկար ունեն զբոսաշրջության պոտենցիալ ունեցող նոր ուղղություններ՝ լեռնագնացություն, հեծանվորդություն, էքստրեմալ տուրիզմ, էկոտուրիզմ, առողջապահական տուրիզմ, կրոնական, գինու և այլն։ Զարգանում է գյուղական տուրիզմը, որը մեծ հնարավորություն է գյուղական բնակավայրերի համար՝ ապահովելով եկամուտ և ոչ գույքատնտեսական աշխատատեղեր։ Զբոսաշրջության զարգացումը նշանակում է նաև գյուղատնտեսության և ծառայությունների զարգացում։

Գերակա խնդիր 2. Վերամշակող արդյունաբերության զարգացում

Հիմնավորում՝ Վայոց ձորի մարզում իրատեսական է վերամշակող արդյունաբերության զարգացումը, քանի որ առկա է անհրաժեշտ աշխատուժ և հումք/գյուղմթերք, բնական պաշարներ/։ Այն կնպաստի զբաղվածության ընդլայնմանը, քաղաքների զարգացմանը, ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների և ակտիվ ձեռնարկությունների թվաքանակի աճին, ինչպես նաև գյուղատնտեսության զարգացմանը։

Գերակա խնդիր 3. Գյուղատնտեսության մեքենայացում, արդիականացում՝ նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, օրգանիկ գյուղմթերքի արտադրություն, գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացիայի խթանում

Հիմնավորում՝ Վայոց ձորի մարզի տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռողը գյուղատնտեսությունն է։ Սակայն ավանդական գյուղատնտեսությունը իր զարգացման հնացած մոդելով ի վիճակի չէ ապահովել համաչափ և մրցունակ զարգացում, ուստի անհրաժեշտ է խթանել նոր տեխնոլոգիաների, նոր տեխնիկայի օգտագործման հնարավորություններ։ Մեծ ծավալ ունեն չօգտագործվող գյուղատնտեսական նշանակության հողերը։ Հողերի որակի բարձացման համար անհրաժեշտ է կատարել հողերի մելորացիա։ Շեշտը պետք է դրվի օրգանիկ գյուղմթերքի արտադրություն, ցանքային տարածությունների, պտղի և հատապտղի տնկարկների ավելացման և ինտենսիվ մշակությամբ այգիների հիմնման վրա։

6.0. Գերակայություններ

Վյոց ձորի հետևյալ ՄԶՌ գերակայությունները կնպաստեն ռազմավարական նպատակների իրականացմանը։ Կարևորության առումով դրանք գալիս են ավելի վաղ ներկայացված գերակայություններից հետո (գերակա խնդիրներ)։

Աղյուսակ 26. Վայոց ձորի մարզի գերակայությունները

Թեմա	Գերակայություն	հիմնական շահառուներ	Կապը՝ պետական ռազմավարություններին և խոշոր ծրագրերին
Բնական պայմաններ	1. Հանքերի բնական պաշարների ռացիոնալ օգտագործում	Մարզի բնակչություն	06.11.2002թ. Ըդերքի մասին օրենսգիրք
Դեմոգրաֆիա			
Քաղաքային զարգացում	2. Քաղաքները որպես մարզային զարգացման կենտրոններ՝	Քաղաքներ, մարզի բնակչություն	ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29

	ենթակառուցվածքների բարելավում և նոր ձեռնարկությունների հիմնում		արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն -Քաղաքային զարգացման բևեռների հիմնում, բիզնես միջավայրի բարելավում, ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների և ակտիվ ձեռնարկությունների թվաքանակի աճ:
տրանսպորտ, հաղորդակցում և տեղեկատվական հասարակություն		Մարզի բնակչություն	Հայաստանի տրանսպորտի ոլորտի զարգացման ռազմավարություն 2020
Հանրային ենթակառուցվածքներ	3. Աղբահանության և կոյուղու համակարգերի բարելավում, Եղեգնաձոր և Վայք քաղաքների կոյուղիների կեղտաջրերի մաքրման կայանների կառուցում 4. մարզային և միջհամայնքային ճանապարհների բարելավում	Մարզի բնակչություն	-Ջրահեռացման և կեղտաջրերի մաքրման գործընթացը կանոնակարգող օրենսդրության մշակում:
Ներքին արտադրանք և եկամուտներ		Մարզի համայնքներ, բնակչություն, ակտիվ ձեռնարկություններ	
Զբաղվածություն	5. Գործազրկության մակարդակի կրճատում, մասնավորապես երիտասարդների շրջանում՝ ոչ գյուղատնտեսական նոր աշխատատեղերի ստեղծումով (գերակայություն) , 6. Ինքնազբաղվածության խթանում և նոր ՓՄՁ-ների աջակցություն	Բնակչություն, գործարգուրկ աշխատունակ բնակչություն և նրանց ընտանիքի անդամներ և ակտիվ ձեռնարկություններ	ՀՀ կառավարության 27.03.2014թ. N 442-Ն որոշում՝ ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր - Զբաղվածության ընդլայնում՝ որակյալ, բարձր վարձատրվող աշխատատեղերի ստեղծման ճանապարհով: ՀՀ կառավարության 18.10.2016թ. N 1060-Ա որոշում՝ ՀՀ կառավարության ծրագիր՝ ինքնազբաղված անձանց համար առավել արտոնյալ պայմանների սահմանում, ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29

			արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն - Տեղական ու տարածքային մակարդակներում բիզնես միջավայրի բարելավում, ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների և ակտիվ ձեռնարկությունների թվաքանակի աճ:
Մարզային տնտեսության կառուցվածք, հիմնական ոլորտներ	7. Վերամշակող արդյունաբերության զարգացում (գերակայություն), մասնավորապես <<Արենի>> գինու բրենդի վարկանիշի և մրցունակության բարձրացում 8. Գյուղատնտեսության և գյուղական տարածքների արդիականացում՝ նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, ներառյալ գյուղմթերքի արտադրություն (գերակայություն), 9. Գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացիայի խթանում 10. Ջրոսաշրջության զարգացում (հիմնական գերակայություն)	Բնակչություն, տնային տնտեսություններ, ակտիվ ձեռնարկությունների	ՀՀ կառավարության 18.10.2016թ. N 1060-Ա որոշում՝ ՀՀ կառավարության ծրագիր - զբոսաշրջության մեծ պոտենցիալ ունեցող նոր ուղղությունների (լեռնագնացություն, հեծանվորդություն, էքստրեմալ տուրիզմ, էկոտուրիզմ, առողջապահական տուրիզմ, կրոնական, գինու և այլն)՝ արդեն իսկ գործող մասնավոր նախաձեռնություններին աջակցություն և զարգացման ծրագրի մշակում՝ նպատակ ունենալով 5 տարվա ընթացքում առնվազն եռապատկել զբոսաշրջիկների թիվը, ՀՀ կառավարության 18.10.2016թ. N 1060-Ա որոշում՝ ՀՀ կառավարության ծրագիր - չօգտագործվող գյուղատնտեսական նշանակության հողերի շրջանառության մեջ ներգրավման և ոռոգվող տարածքների ընդարձակման մեխանիզմների մշակում, իրականացում. -2017թ. սկսած մսի իրացման

			և գնման գործընթացում պարտադիր սպանդանոցային մորթի փուլային անցում՝ մինչև 2021թ. ամբողջովին սպանդանոցային մորթի անցնելու նպատակով:
Կրթություն, հետազոտություն, մարդկային կապիտալ	11. Մարզի շուկայի կարիքները բավարարող միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթությամբ մասնագետների պատրաստում 12. Ներառական կրթություն իրականացնող դպրոցների թվի ավելացում	Բնակչություն, կրթական, առողջապահական, մշակութային հաստատություններ, Հաշմանդամություն ունեցող անձիք	ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29 արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն -Միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթություն ունեցողների թվաքանակի աճ: ՀՀ կառավարության 12.01.2017թ. թիվ 1 արձանագրային որոշում <<Հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման 2017-2021 թվականների համալիր ծր
Սոցիալական ներառում	13. Գործազրկության և աղքատության մակարդակի նվազեցում 14. Առողջապահական կազմակերպությունների վերագինումը նորագույն տեխնիկայով	Գործազուրկներ և աշխատանք փնտրողներ, աղքատության շեմից ցածր գտնվող անձնինք և նրանց ընտանիքի անդամներ	ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի N 1060 - Ա որոշման առողջապահական ծառայությունների որակի, մատչելիության, հասանելիության ապահովման շարունակական աշխատանքների իրականացում.
Բնապահպանակա ն հարցեր, էներգետիկ արդյունավետու- թյուն, կլիմայի փոփոխության հարմարվողական ություն	15. Վերականգնվող էներգետիկայի օտգագործման մակարդակի բարձարցում, մասնավորապես արևային էներգախնայող համակարգերի ներդրումը 16. Շրջակա միջավայրի ակտիվների (արգելոցների	Բնակչություն, մարզի համայնքներ, ակտիվ ձեռնարկություններ	2010 թվականի նոյեմբերի 4-ի N 1476-Ն ՀՀ ՎԱՅՈՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԻ ԵՎ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ 2010-2020 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՎԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ>> ՀՀ կառավարության 18.10.2016թ. N 1060-Ա որոշում՝ ՀՀ կառավարության

	արգելավայրերի և այլն) պահպանում		ծրագիր -Վերականգնվող էներգետիկայի ընդլայնման ծրագրի շրջանակներում արևային համակարգերի կառուցում: ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29 արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն - Շրջակա միջավայրի պահպանություն և էներգաարդյունավետություն:
Մարզային և տեղական զարգացման կարողություններ	17. Մարզային և համայնքային զարգացման կառավարման կարողությունների բարելավում՝ տարեկան անձնակազմի 30%-ի վերապատրաստման միջոցով	Բնակչություն, մարզի համայնքներ	ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29 արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն - Տարածքային զարգացման քաղաքականության ու գործելակերպերի բարելավում զարգացման պլանավորման ու իրականացման գործընթացներում՝ տարածքային ու տեղական դերակատարների առավել ակտիվ մասնակցության ապահովման միջոցով:
Այլ հարցեր	18. Բարձր լեռնային և սահմանամերձ տարածքների համաչափ զարգացում	Բարձր լեռնային և սահմանամերձ տարածքներ բնակչություն, համայնքներ	ՀՀ կառավարության 29.07.2016թ. նիստի N 29 արձանագրային որոշում՝ ՀՀ 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարություն -Տարածքներում համաչափության բարձր մակարդակի ապահովում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ամենաթույլ զարգացած տարածքների ու սահմանամերձ համայնքների, ինչպես նաև ռեսուրսների կայուն օգտագործման վրա>> ՀՀ կառավարության 2015

			թվականի հունվարի 15-ի N 30-Ն որոշում ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ ՉՕԳՏԱԳՈՐԾՎՈՂ ՀՈՂԱՏԱՐԱԾՔՆԵՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՅՆ ՍԱՀՄԱՆԱՄԵՐՁ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ, ՈՐՏԵՂ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐԹՅՈՒՆ ԱԶԱՏՎՈՒՄ Է ՀԱՐԿԵՐԻՑ
--	--	--	--

7. ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

ՀՀ Վայոց ձորի մարզի ռազմավարական ծրագրերը, որոնք շարունակական են և ակնկալվող, գնահատվում են ըստ հետևյալ չափանիշների՝ ռազմավարական կողմնորոշում մարզային զարգացման ռազմավարական նպատակների և գերակայությունների հետ, արժեք/օգուտ հարաբերակցություն, ծրագրի իրագործելիություն:

Աղյուսակ 27. Վայոց ձորի մարզի ռազմավարական ծրագրեր

	Ծրագրի անուն /թեմա	Կարճ նկարագիր	Արժեք	Իրականացնող մարմին	Առաջնահերթությունը	Ժամանակա-հատված
1.	Արևային էլ. կայանի կառուցում և զբոսաշրջության ենթակառուցվածքների կառուցում	Կկառուցվի 1ՄԳՎ հզորությամբ էլ. կայանի և կմշակվի զբոսաշրջային երթուղի և կկառուցվի համապատասխան ենթակառուցվածքներ	2085000ԵՎրո	ՀԿ	15	2017-2019թթ
2.	Օրգանիկ մթերքների վերամշակում	Օրգանիկ մթերքների արտադրություն և վերամշակում	500000 ԵՎրո	Եղ. պահածոների գործարան	15	2017-2020թթ.
3.	Այծի պանրի արտադրության ընդլայնում	Այծի պանրի արտադրության ընդլայնում	150000 ԵՎրո	Գոլդեն Գոուֆ ՍՊԸ	14	2017թ.
4.	Զառիթափ համայնքում տրանսպորտային պարկի ստեղծում և ենթակառուցվածքների վերանորոգում	Զեռք կբերվի 4 տեխնիկա և կվերանորոգվի ենթակառուցվածքների ը	650000 ԵՎրո	ՀՏԶՀ	12	2017թ.
5.	Վայք համայնքում տրանսպորտային պարկի ստեղծում և ենթակառուցվածքների վերանորոգում	Զեռք կբերվի 4 տեխնիկա և կվերանորոգվի ենթակառուցվածքների ը	650000 ԵՎրո	ՀՏԶՀ	12	2017թ.

6.	Ջերմուկ համայնքում տրանսպորտային պարկի ստեղծում	Ձեռք կբերվի 8 տեխնիկա	700000 ԵՎրո	ՀՏՀՀ	12	2017թ.
7.	Ջերմուկ քաղաքի Արփա գետի կիրճում հետիոտն ճեմուղու վերակառուցում	հետիոտն ճեմուղու վերակառուցում և բարեկարգում	230000 ԵՎրո	ՀՀ պետ. բյուջե	12	2017թ.
8.	Եղեգնաձոր քաղաքում նոր դպրոցի շենքի կառուցում	Կկառուցվի 400 տեղանոց դպրոց	2692000 ԵՎրո	ՀՏՀՀ	10	2017 - 2019թթ.
9.	Արևային ջերմոցների կառուցում	Կկառուցվի 4000 քմ ջերմատուն	50000 ԵՎրո	Մասնավոր ներդրողներ	9	2017թ
10.	Ջերմուկում նոր հյուրանոցի կառուցում	Կկառուցվի 500 տեղանոց առողջարան-հյուրանոց	5000000 ԵՎրո	Մասնավոր ներդրողներ	9	2015-2020թթ

8. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ

ՏՀՌ համակարգումը և իրականացումը կատարվելու է մարզային իշխանությունների կողմից՝ ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության խիստ վերահսկողության ներքո, և այլ նախարարությունների և պետական գերատեսչությունների հետ գործողությունների համաձայնեցման միջոցով:

Գործնականում ՏՀՌ-ն փաստացի իրականացվելու և աջակցություն է ստանալու մի շարք կառույցների կողմից.

- **Մարզային վարչակազմերի կողմից**, հիմնականում
 - ՏՀՌ ամբողջական իրականացման համակարգման միջոցով;
 - Մարզի ՏՀՌ նախապատրաստման միջոցով՝ մշակում, վերանայում և փոփոխություն ըստ պահանջի;
 - ՏՀՌ իրականացմանն առնչվող գործողությունների համակարգման միջոցով;
 - ՏՀՌ իրականացման վերաբերյալ տարեկան հաշվետվությունների պատրաստման միջոցով;
 - Բոլոր շահագրգիռ կողմերին ՏՀՌ իրականացման և մարզային զարգացմանն առնչվող այլ խնդիրների վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրման միջոցով;
 - Տեղական կառավարական մարմիններին իրենց զարգացման ռազմավարությունների և ծրագրերի, ինչպես նաև ծրագրերի առաջարկների մշակման վերաբերյալ մասնագիտական և տեխնիկական աջակցության տրամադրման միջոցով;
 - Հասարակական միավորումներին և այլ շահագրգիռ կողմերին աջակցության տրամադրման միջոցով՝ տարածքային և տեղական զարգացմանն առնչվող ծրագրերի նախապատրաստման վերաբերյալ;
 - Տեղական զարգացման և ծրագրերի պլանավորմանն ուղղված միջադրաքային համագործակցության խրախուսման միջոցով;
 - Մարզի զարգացման հնարավորությունների խրախուսման միջոցով:

- **Տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից**, հիմնականում
 - Տարածքային կառավարման և սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործառույթների իրականացման միջոցով;
 - Տեղական զարգացման պլանավորման և իրականացման միջոցով;
 - Ենթակառուցվածքային և ոչ-ենթակառուցվածքային ծրագրերի զարգացման և իրականացման համար ներդրումային ծրագրերի միջոցով;
- **ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության կողմից**՝ այլ նախարարությունների հետ համագործակցության միջոցով, հիմնականում
 - Տարածքային զարգացման ամբողջական քաղաքականության մշակման միջոցով;

- Պետության տարածքային և սոցիալ-տնտեսական զարգացման քաղաքականությունների հետ համահունչ ՏՀՌ իրականացման վերաբերյալ պատկերացում տրամադրելու միջոցով;
- Տարածքային զարգացման խթանման համար միջոցառումների իրականացման միջոցով:

Ի հավելումն, ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարությունն իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները.

- Տարածքային զարգացման համար կազմակերպում և համակարգում է ազգային ռազմավարական պլանավորման փաստաթղթերը;
 - ՏՀ պլանավորման փաստաթղթերի համար ապահովում է համապատասխան մեթոդաբանություն;
 - Պատրաստում և ներկայացնում է ՀՀ Կառավարությանը տարածքային զարգացման ռազմավարական և գործառնական փաստաթղթերի իրականացման վերաբերյալ զեկույցները;
 - Կազմակերպում և համակարգում է ՏՀՌ-ները մոնիտորինգի և գնահատման համար անհրաժեշտ գործողությունները:
- **Դոնորների և միջազգային ֆինանսական կառույցների կողմից**, հիմնականում ՏՀՌ իրականացման գործընթացին ֆինանսական և տեխնիկական աջակցություն տրամադրելու միջոցով:
- **Հասարակական կազմակերպությունների կողմից**, հիմնականում ՏՀՌ մշակման և իրականացման գործընթացին ակտիվ մասնակցության, տարածքային և տեղական ծրագրերի առաջարկման և իրականացման, կենսամակարդակի բարելավման և աղքատության մակարդակի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների առաջարկման և այլնի միջոցով:
- **Մասնավոր հատվածի դերակատարների կողմից**, հիմնականում ՏՀՌ մշակման և իրականացման գործընթացին ակտիվ մասնակցության, իրենց սեփական ներդրումային և ընդլայնման ծրագրերի պլանավորման և իրականացման միջոցով, ինչպես նաև մրցունակության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների առաջարկման, և տարածաշրջանների նորարարական կարողությունների բարձրացման և օգտագործման միջոցով:

Վերոնշյալ շահագրգիռ կողմերից որոշները ուղղակի գործառնություն կիրականացնեն ՏՀՌ առնչությամբ, որոշների դերը կլինի անուղղակի, այն է՝ հիմնականում կկատարեն իրենց սեփական առաջադրանքները մարզում: ՏՀՌ հաջողության բանալին լինելու է այս բոլոր դերակատարների միջև ամուր համագործակցության և լավ հաղորդակցության ապահովումը:

ՏՀՌ արդյունքները կանոնադրության առումով նվազագույն են, և հիմնականում առնչվում են որոշակի փոքր ծառայությունների գնմանը (օրինակ՝ գնահատում), ինչպես նաև ներքին մոնիտորինգին, հաշվետվությանը և գնահատմանը, որոնք կարող են իրականացվել մարզային և ազգային վարչակազմերի միջոցով:

9. ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

Տարածքային զարգացման ռազմավարության իրականացումը մոնիտորինգի կենթարկվի, կվերանայվի, և կգնահատվի համաձայն հետևյալ սկզբունքների՝

1.Պարբերական մոնիտորինգ և առաջընթացի գնահատում՝ տարածքային զարգացման ռազմավարության նպատակներին և գերակայություններին հասնելու ուղղությամբ:

Ստորև թվարկված կատարողական ցուցիչները չափում են ՄՀՌ նպատակներին հասնելը.

Ռազմավարական նպատակ 1

- 2025թ.-ի դրությամբ մարզի 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը 68%-ից հասցնել առնվազն 70%-ի,
- ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ զբաղվածների թվի ավելացում ոչ պակաս քան 10 %-ով՝ 56.3% պետք է դառնա առնվազն 66.3%-ի,
- 2025թ.-ի դրությամբ նոր արտադրական ձեռնարկությունների թվի ավելացում ոչ պակաս քան 10%-ով 121-ից պետք է դառնա 135
- 2025թ.-ի դրությամբ զբոսաշրջիկների թվի ավելացում 20%-ով 8000-ից 10000մարդ

Ռազմավարական նպատակ 2

- 2025թ.-ի դրությամբ մարզի 10.1 % գործազրկության մակարդակը նվազեցնել 5 %-ով, հասցնելով 5.1%
- Երիտասարդության երկարաժամկետ գործազրկություն կրճատում 5% ով, 718 մարդուց հասնելով 680-ի
- Գյուղատնտեսության համախառն ներքին արտադրանքում օրգանիկ գյուղմթերքների ծավալը 2 %-ից դարձնել 5%:
- Գյուղտնտեսական ընդհանուր ծավալում 10 տարեկանից ոչ ավելի գյուղմթերքների քանակը 12 % ից դարձնել 20%
- Աղքատություն կրճատում 2%-ով՝ 16.9 %ից դարձնել 14.9%

Ռազմավարական նպատակ 3

- մասնակցություն տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման գործում ԲՀԿ 15%-ով
- Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մարզային և համայնքային դերակատարների ակտիվության բարձրացում 10%-ով՝ 10%ից դարձնել 20%

Այլ

- Սահմանամերձ համայնքներում 5 արտադրական ձեռնարկությունների կամ ձեռնարկությունների մասնաճյուղերի հիմնում
- Սահմանամերձ համայնքներ տանող միջհամայնքային ճանապարհների հիմնանորոգում:

ՄԶՌ-ն մոնիտորինգի կենթարկվի մարզի վարչակազմերի կողմից՝ առաջընթացի և ՄԶՌ նպատակներին հասնելու առումով:

Այս ցուցիչները տարեկան կհաղորդվեն և կգնահատվեն Վայոց ձորի մարզի վարչակազմի կողմից, և արդյունքները կներկայացվեն ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություն՝ ՄԶՌ առաջընթացի զեկույցում:

ՄԶՌ-ն մոնիտորինգի կենթարկվի մարզի վարչակազմի կողմից՝ առաջընթացի և ՄԶՌ նպատակներին հասնելու առումով: Կատարողական ցուցիչների ցանկը (դրանք չափում են ռազմավարական նպատակներին հասնելը) պետք է մշակվի և ընդգրկվի տեքստում: Այս ցուցիչները պետք է գնահատվեն տարեկան առումով՝ մարզի վարչակազմի կողմից, և արդյունքները ներկայացվեն ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարություն՝ ՄԶՌ-ների առաջընթացի զեկույցում:

ՄՁՌ- մոնիտորինգը կհամալրվի մանրամասն մոնիտորինգի համակարգով՝ առաջիկա 2018-2020 տարածաքային զարգացման գործողությունների ծրագրում, և հետագա ՏՀԳԾ հրատարակություններում:

2. Ռիսկեր, ռիսկերի մոնիտորինգ և նվազեցում

Հետևյալ ռիսկերն են հայտնաբերվել ՄՁՌ-ների համար, որոնք արդեն իսկ ինտեգրված են փաստաթղթում, և/կամ կկիրառվեն ՄՁՌ գործընթացի իրականացման ժամանակ:

Աղյուսակ 28. Ռիսկեր, ռիսկերի մոնիտորինգ և նվազեցում

Ռիսկեր	Ռիսկերի նվազեցում
Համապատասխան մարդկային ռեսուրսների բացակայություն: Փորձառու և որակյալ աշխատակիցների բացակայություն՝ հատկապես համայնքային մակարդակով, որպես պոտենցիալ ռիսկեր, տեղական մակարդակում հաջող իրականացման համար: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները հաճախ չունեն ռեսուրսներ և ունակություն վերցնելու նախաձեռնությունը ծրագրի, որը հետաքրքրություն ունի շահագրգիռ կողմերի և այլ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ոլորտներում: Մարզային վարչակազմերի համակարգման ոչ բավարար կարողությունները կարող են լրացուցիչ խոչընդոտ հանդիսանալ գործընթացի համար:	Ընթացիկ վերապատրաստում և կարողությունների բարելավման պլանավորում՝ կոորդինացման և մարզպետարանի հմտությունների բարելավման համար, ինչպես նաև իրականացման հմտություններ՝ տարածքային և տեղական մակարդակներում:
Առանցքային հարցերի ընկալման բացակայություն՝ մարզային ադմինիստրացիաների և այլ շահագրգիռ կողմերի միջև:	Դասընթաց մարզային վարչակազմի և ՏՀ շահագրգիռ կողմերի համար, որպեսզի ստեղծվի բանիմաց համայնք՝ ռացիոնալ որոշում կայացնելու համար:
ՄՁՌ կարգավիճակի պարզաբանման բացակայություն և/ կամ տարբեր իրականացման ընթացակարգեր, և պարտականություններ:	Իրագործելի ծրագրի մշակում, որը ենթակա է քաղաքական բանավեճի: Մոնիտորինգի և հաշվետվությունների համակարգերի մշակում՝ ՄՁՌ արդյունքների հրապարակման համար:
Անբավարար մոտիվացիան շահագրգիռ կողմերի ներգրավված լինելու: Որոշ դեպքերում որոշ շահագրգիռ կողմեր կարող են բողոքել, որ ծրագրի իրականացման ժամանակացույցը ենթակա չէ քաղաքական բանավեճի, կամ թափանցիկության պակաս կա ողջ գործընթացում:	Ներգրավելով շահագրգիռ կողմերին ՄՁՌ մշակման ամենավաղ փուլում և ամբողջ իրականացման փուլում:
Անարդյունավետ մոնիտորինգ՝ հստակ սահմանված կատարողական ցուցիչների բացակայության պատճառով:	Հստակ սահմանված և չափելի կատարողական ցուցիչներ:
Տարբեր շահագրգիռ խմբերի շահերի խթանում («մեջտեղ բերել սեփական օրակարգը»):	Ընդհանուր շահերի նույնականացում (օրինակ՝ գործազրկություն, օդի աղտոտում, միգրացիա): Դա մարզպետարանների պատասխանատվությունն է խրախուսել շահագրգիռ կողմերին մտածել ռազմավարորեն և ոչ թե սահմանափակվել իրենց մտածելակերպով, իրենց սեփական ինստիտուցիոնալ սահմաններում:

ՄՁՌ-ների դերի կարևորության ընկալումը հասարակության կողմից և ինչպես կարելի է այն կապվել իրենց առօրյա կյանքին:	Հանրային իրազեկության բարձրացում՝ դարձնելով ՄՁՌ-ն հայտնի փաստաթուղթ ընդհանուր հասարակության շրջանում, և հրապարակել հաջող տարածքային և տեղական ծրագրեր: Հրապարակայնությունը կոնկրետ ծրագրերի և նախաձեռնությունների կապված ՄՁՌ-ին կբարձրացնի իրազեկությունը և կխթանի դրական իմիջ:
ՄՁՌ-ն պետք է կարողանալ մատուցել, թե մարզային, և, թե տեղական մակարդակով: Հաջող ՄՁՌ-ն ապահովում է ճանապարհային քարտեզ մարզի հետագա զարգացման համար, ինչպես նաև ամբողջ վայրերի / համայնքների համար:	Կառուցել բավարար ճկունություն իրականացման մեջ և թույլ տալ, որ ավելի ցածր մակարդակներում ընդունեն այնպիսի մոտեցում, որը համապատասխանում է իրենց տեղական կարիքներին:

3.ՄՁՌ-ի վերանայում

ՄՁՌ-ի մեծ միջնաժամկետ վերանայումը տեղի կունենա 2021թ. (2017-2020թթ համար), և եթե պայմանները պահանջում են՝ ռազմավարությունը կթարմացվի, կճշգրտվի և կերկարաձգվի: Այս վերանայումը կիրականացվի մարզի վարչակազմի կողմից՝ սերտորեն կվերահսկվի տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության կողմից, որը կապահովի համապատասխան վերանայման մեթոդաբանություն և գործիքներ:

4.ՄՁՌ գնահատում

2026-ին ՄՁՌ-ն կանցնի նախնական գնահատում: Եթե միջոցները հասանելի լինեն՝ կանցնի միջնաժամկետ գնահատում 2021 թվականի նաև ՄՁՌ վերանայում: Գնահատումը կընդգրկի առնվազն հետևյալ չափորոշիչները՝

- **Արդյունավետություն՝** արդյունավետության վերլուծության համարվում է, թե որքա՞ն հաջող է ՄՁՌ-ին հասել իր նպատակներին: Այն կարելի է գնահատել ըստ հետևյալ հարցերի՝ որքա՞նով են նպատակները իրականացել, որո՞նք են եղել (քանակական և որակական) ազդեցությունները, որքա՞նով է նկատված ազդեցությունները համապատասխանում նպատակներին, թե որքա՞նով կարող են այդ փոփոխությունները/ազդեցությունները ներառվել ՄՁՌ, ի՞նչ գործոններ են ազդել նկատված ձեռքբերումների վրա, որքա՞նով են տարբեր գործոններ ազդել նկատված ձեռքբերումների վրա:

- **Արդյունավորություն՝** արդյունավորություն է համարվում օգտագործվող ռեսուրսների և փոփոխությունների առաջացած հարաբերությունը: Բնորոշ հարցեր՝ որքա՞նով են ծախսերը արդարացված, փոփոխությունները/հետևանքները որո՞նք ձեռք են բերվել, որքա՞նով են ծախսերը համաչափ առավելությունների հասել, ի՞նչ գործոններ են ազդում որևէ կոնկրետ անհամապատասխանությունների վրա, որքա՞նով է ՄՁՌ-ն եղել արդյունավետ ծախսերի առումով, կան արդյո՞ք էական տարբերություններ ծախսերի (կամ օգուտների) մարզերի միջև: Ո՞րն է պատճառը:

- **Համընթացություն՝** համընթացության գնահատումը ցույց է տալիս, թե որքա՞ն լավ են տարբեր գործողություններ միասին աշխատում: Կարող են օգտագործվել հետևյալ հարցերը՝ որքա՞նով է ՄՁՌ-ն համահունչ մարզի այլ ռազմավարական նպատակներին, որքա՞նով է ՄՁՌ-ն համահունչ ներքին առումով, որքա՞նով է ՄՁՌ-ն համահունչ Հայաստանի զարգացման քաղաքականության հետ:

- **Համապատասխանություն՝** համապատասխանությունը ցույց է տալիս հասարակության կարիքների և խնդիրների միջև եղած հարաբերությանը, և միջամտությունների նպատակներին: Կարելի է գնահատել հետևյալ հարցերով՝ որքա՞նով է ՄՁՌ-ն դեռ համապատասխան, որքա՞նով են նպատակները համապատասխան ՄՁՌ-ին, որքա՞նով են (օրիգինալ) նպատակները (դեռ) համապատասխանում մարզի կարիքներին, որքա՞ն կարևոր է ՄՁՌ-ն մարզի բնակիչների համար:

10. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Ֆինանսական ռեսուրսներ

Ֆինանսական ծախսերը կապված ռազմավարական ծրագրեր հետ տրամադրվել է ռազմավարության ավելի վաղ մասում: Այլ ֆինանսավորման աղբյուրներ են՝ կառավարության ներդրումային ֆոնդերը, կենտրոնական բյուջեից տրամադրվող ֆոնդերը (այդ թվում՝ ապագա տարածքային զարգացման ֆինանսավորման մեխանիզմը, որը կստեղծվի 2017թ. և կիրականացվի սկսած 2018թ.), դոնորների և միջազգային ֆինանսական հաստատությունների միջոցները, ոչ հասարակական կազմակերպությունների և մասնավոր հատվածի ֆինանսավորման միջոցները:

ՄԶՌ-ի համար ֆինանսավորման ռեսուրսները կգնահատվեն 2018-2020թթ. առաջիկա տարածքային զարգացման գործառնական ծրագրի ներքո:

2. Մարդկային ռեսուրսներ

ՄԶՌ նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է կառուցել ժամանակակից և արդյունավետ հանրային կառավարում, կամ ինստիտուտների համակարգ, որը կտանի կայուն մարզային զարգացման: Մասնավոր սեկտորի, քաղաքացիական հասարակության և հանրային կառավարման միջև բարելավված համագործակցությունը, ոլորտների միջև համակարգումը և խորհրդատվությունը նախապայման է կայուն զարգացման համար:

ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետարանն ունի՝

- 90 աշխատակից, որից 47.7%-ը կանայք են: Աշխատակիցներից 78-ը (86,6%-ը) ունեն բարձրագույն կրթություն: Մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներից 73-ը (81,1%) քաղծառայողներ են, որոնց համար պարբերաբար կազմակերպվում են մասնագիտական կարողությունների և ունակությունների զարգացման վերապատրաստումներ:
- Տեղական կառավարման վարչակազմը ունի՝

465 աշխատողներ՝ 184 համայնքային ծառայողներով, որոնցից՝ 116 (63%) ունի բարձրագույն կրթություն: Համայնքների ղեկավարներից 22-ը (50%) ունի բարձրագույն կրթություն, 19-ը միջին մասնագիտական և 3-ը միջնակարգ: Տեղական ինքնակառավարման մարմինների կարողությունների զարգացնելու և համայնքապետարանների աշխատակազմերի աշխատակիցների որակավորումը բարձրացնելու նպատակով իրականացվում են տարբեր վերապատրաստումներ:

ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող՝ «Աջակցություն ՏԿԶՆ-ին, աջակցություն ՏԶ գործընթացներին» ծրագրի մեծ ներդրում ունեցավ մարզի և ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության մասնագետների կարողությունների հզորացման գործում (2013-2017): Նախատեսվում է հետագա աջակցություն՝ ՄԶՌ-ի համակարգման, մոնիտորինգի, հաշվետվության համար, հետագայում աջակցությունը կուղղվի կարողությունների ինտենսիվ զարգացմանը:

3. Տեխնիկական և կազմակերպչական հարցեր

ՄԶՌ իրականացումը չի պահանջում մեծ տեխնիկական փոփոխություններ կամ ներդրումներ, ինչպես նաև մեծ կազմակերպչական ադապտացիա: ՄԶՌ-ն կարող է իրականացվել առկա ինստիտուցիոնալ և տեխնիկական հագեցվածությամբ: